

Міністерство освіти і науки України
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІСТЬ

**Матеріали
XXX наукової конференції
здобувачів вищої освіти**

Випуск 47

С Т А Т Т І

Одеса – 2024

УДК: 001:005.745

I – 90

Збірник містить **статті** окремих учасників **XXX** наукової конференції здобувачів вищої освіти **«Історичний досвід і сучасність»**.

Редакційна колегія збірника:

Богданова І. М., доктор педагогічних наук, професор
(ПНПУ імені К. Д. Ушинського);

Букач В. М., кандидат історичних наук, приват-професор
(ПНПУ імені К. Д. Ушинського);

Наумкіна С. М., доктор політичних наук, професор
(ПНПУ імені К. Д. Ушинського);

Сокаль М. А., кандидат філологічних наук, доцент
(ПНПУ імені К. Д. Ушинського);

Сухотеріна Л. І., доктор історичних наук, професор
(НУ «Одеська політехніка»).

Відповідальний редактор – Букач В. М.

Рецензенти:

Колбіна Л. А., кандидат педагогічних наук, доцент
(ПНПУ імені К. Д. Ушинського);

Мельник Ю. П., кандидат політичних наук, доцент
(Одеський державний аграрний університет).

(С) Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського (м. Одеса), 2024.

(С) Букач В. М., упорядник, 2024.

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Кравець О., Букач В. М.

Володимир Святославич (960 – 1015 рр.) – великий князь київський у 978 – 1015 роках. Він є однією з найважливіших постатей в історії України, оскільки, об'єднавши Давньоруську країну, сприяв розвитку Київської Русі в політичній, економічній, культурній та релігійній сферах. Увага до постаті великого князя залишається достатньо стійкою з давнини до нашого часу.

Розглянемо, як оцінювалась діяльність Володимира Великого істориками різних епох, як змінювалися погляди дослідників на постать великого князя в залежності від історичних умов.

У Київській Русі Володимир Великий вважався мудрим і далекоглядним правителем, який зробив вагомий внесок у розвиток держави. Нестор-Літописець у «Повісті минулих літ», охарактеризувавши Володимира Великого як енергійного і далекоглядного правителя, який був успішним полководцем, розширив кордони Київської Русі, приєднавши до неї нові землі, відзначив прагнення Володимира до законності та зміцненню державної влади в країні, жорстокість по відношенню до супротивників та ворогів. Літописець детально описав як Володимир особисто прийняв православну віру, як хрестив Русь [10].

За часів Російській імперії Володимир Великий був високо оцінений як один із фундаторів державності на Русі.

Письменник, історик М. М. Карамзін в першому томі дванадцяти-томної праці «Історія держави Російської» зазначив, що головними заслугами Володимира Святославича були прийняття християнської віри, значні військові перемоги, зміцнення держави, розбудова нових міст, сприяння розвитку освіти та культури. Але важливою помилкою великого князя історик вважав призначення особливих наділів для синів [3, с. 144 - 162].

Видатний історик С. М. Соловйов у першому томі фундаментальної 29-томної праці «Історія Росії з найдавніших часів» характеризує Володимира як великого правителя, який об'єднав слов'янські племена,

зміцнив державу і зробив її могутньою. Історик відзначав заслуги Володимира в галузі права та законодавства, запровадженні єдиних законів для всієї держави, що сприяло зміцненню державної влади. Він особливо високо оцінював діяльність великого князя в галузі релігії; вважав, що прийняття християнства як державної релігії було одним із найважливіших досягнень Володимира. Цей крок, на думку історика, сприяв розвитку культури та освіти в Київській Русі [4, с. 179 - 200].

Історик, етнограф, письменник М. І. Костомаров відмічав, що для зміцнення православної віри Володимир Святославич поширював книжну освіту, задля чого залучав до навчання дітей із знатних родин, що в подальшому призвело до зростання покоління людей, які за рівнем своїх розумінь і за кругозором стали провідниками освіти, стали борцями за державність Київської Русі. Значною заслугою великого князя історик вважав приєднання до Русі Галіції [9, с. 11 - 15].

В українській історіографії Володимир Великий розглядається як один із засновників української державності.

Український державний діяч, один із видатних українських істориків кінця XIX – першої половини XX ст. М. С. Грушевський вважав Володимира Великого одним із найважливіших діячів української історії. Він характеризував Володимира як великого правителя, який об'єднав Київську Русь, зробив її могутньою державою і сприяв її розвитку в різних сферах. В першому томі «Історії України-Руси» дослідник писав, що на землях Руської держави була закладена хоч і слабенька, але все ж жива тенденція до централізації, що Володимир запровадив в своїй державі нову віру й доклав зусиль, аби її розповсюдити, що віра та культура на теренах Володимирової держави опирались на авторитет великого князя. Саме запровадження християнства як державної релігії історик вважав одним із найважливіших досягнень Володимира Святославича, за правління якого також було модифіковано відповідно до державної практики київське звичайове право, яке стало підвалиною для місцевих практик [7].

Канадський історик українського походження Орест Субтельний охарактеризував Володимира Великого як князя, який зосереджував владу в своїх руках, що на відміну від попередників в у центрі його уваги був насамперед добробут володінь, а не загарбання земель і збір данини. Історик відмічав, що прийняття християнства було епохальним явищем та мало позитивні наслідки для внутрішньої та зовнішньої політики Русі. Дослідник писав: «Замість далеких походів Володимир зосередився на захисті власних кордонів. Щоб протистояти загрозі печенігів, він збудував розгалужену мережу укріплень, а також нові міста на південь від Києва. Знову порушуючи традицію попередників, він звернув погляд на захід і додав до своїх володінь землі сучасної Західної України, тим самим поклавши початок тривалому суперництву з поляками за цей регіон». «Церква з її складною внутрішньою підпорядкованістю знайомила київських правителів з новими моделями управління...З'явилася активно діюча установа, що не лише забезпечувала незнане раніше духовне й культурне єднання, а справляла величезний вплив на культурне й господарське життя» [11, с. 42].

Видатний український археолог, академік Національної Академії Наук України П. П. Толочко, розглядаючи роль Володимира Великого у вітчизняній історії, звернув увагу на заходи, спрямовані великим князем щодо зміцнення країни. Це не тільки релігійні реформи, а й військовий похід до Криму та оволодіння Херсонесом, які продемонстрували могутність Русі, і дипломатичні контакти як з Візантією, так і з її супротивниками. За часів Володимира Святославича Київська Русь фактично домоглася рівноправних відносин з Візантією, пожвавила відносини з Німеччиною, Польщею, Швецією, встановила контакти з Вірменією [12, с. 71 - 72].

Доктор історичних наук, професор Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди В. Я. Білоцерківський, оцінюючи державницьку діяльність Володимира Святославовича, відмічав: «Прийняття християнства (східного варіанта – православ'я) Київською Руссю мало для неї велике історичне значення... Великий вплив справляла

церква на суспільну мораль, активно пропагуючи пом'якшення стосунків між людьми, засуджуючи звичаї помсти, злодійство, рабство, сороміцькі слова, розпусту, багатоженство та ін...» Володимир Великий був першим серед руських князів, хто почав «карбувати власну монету – золоту і срібну, багато чого запозичивши від арабських країн та Візантії» [1, с. 34].

Історик та політолог, професор Ніжинського державного університету імені М. Гоголя О. Д. Бойко вважає Володимира Великого авторитетним політиком, мужнім воїном, далекоглядним реформатором, дипломатом, який завершив тривалий процес формування території Київської держави. Науковець пише: «Оберігаючи власні кордони, Володимир не покладався лише на ефект потужних ударів воєнних походів, а ґрунтовно готувався до тривалої боротьби, розбудовуючи цілу систему воєнно-феодальних замків на південноруському порубіжжі, створюючи могутні земляні вали і рови, як і тягнулися вздовж лівого берега Росі, між нею і Роставицею, а також уздовж лівого берега Стугни». «Намагаючись зміцнити великокнязівську владу, Володимир провів адміністративну реформу... Внаслідок зламу сепаратизму племінної верхівки на зміну родоплемінному поділу давньоруського суспільства прийшов територіальний поділ, що є однією з основних ознак сформованої державності... Військова реформа була спрямована як на посилення обороноздатності країни, так і на зміцнення особистої влади великого князя» [2, с. 52].

Доктор історичних наук, професор Львівського національного університету М. Ф. Котляр в статті в Енциклопедії історії України зазначає, що: 1) ідеологічна реформа Володимира Святославовича привела до прийняття християнства, що в свою чергу зміцнило владу великого князя за рахунок підтримки служителів культу; 2) законодавча реформа доповнила та розвинула «відповідно до вимог часу старий «Закон Руський»; 3) адміністративна реформа (заміна племінних вождів на посадників) забезпечила територіальну єдність держави. Історик також відмічає велику заслугу Володимира Великого в розбудові Києва [6, с. 619].

Науковий співробітник Інституту історії Академії Наук України П. С. Гончарук звернув увагу як на стабільний економічний та культурний розвиток Русі часів Володимира Великого, так і на високий рівень військової могутності країни. Особливі заслуги Володимира Святославича вчений бачив в організації боротьби проти кочового племені – печенігів [5, с. 60].

В колективній монографії «Державотворення в Україні по обидві сторони Збруча (IX – початок XX ст.)» за редакцією доктора історичних наук, професора В. О. Кондратюка відмічається, що Володимир Великий виявився переконаним державником імперського спрямування, який наполегливо прагнув територіальних прирощень до своїх володінь. Запровадження християнства як державної релігії стало цивілізаційним вибором, що потребувало від Володимира Святославича надзвичайної політичної волі, рішучості, відваги та титанічних зусиль. Проголошення єпископатом «божественного характеру княжої влади зміцнювало одноосібне персональне правління» великого князя, який уміло використав релігійний чинник для консолідації суспільства [8, с. 55 - 56].

Отже, попри деякі відмінності в оцінці діяльності великого князя, з наведеного матеріалу можна зробити висновок, що історики різних часів бачили в особі Володимира Великого видатного державного діяча, реформи якого (релігійні, адміністративні, військові, економічні) сприяли централізації Русі, всебічному розвитку держави та її входженню у товариство провідних країн Європи X – початку XI ст.

-
1. Білоцерківський В. Я. Історія України: Навчальний посібник. Вид. 3-тє, випр. і доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 536 с.// https://shron1.chtyvo.org.ua/Bilotserkivskiy_Vasyl/Istoria_Ukrainy_vyd3.pdf
 2. Бойко О. Д. Історія України: Посібник. Вид. 2-ге, доповн. Київ: Видавничий центр «Академія». 2002. 656 с. // https://ftfsite.ru/wp-content/files/istorija_ukrajiny_bojko.pdf
 3. Карамзін М. М. Історія держави Російської. Т.1. Гл. IX.// https://imwerden.de/pdf/karamzin_istoriya_gosudarstva_rossiyskogo_v_12_tt_tom01_1989_text.pdf
 4. Соловйов С. М. Історія Росії з давніх часів. Кн. 1. Гл VII.//

- https://imwerden.de/pdf/solovjev_istoriya_rossii_v_15_knigakh_kniga_01_1959__ocr.pdf
5. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX століття: Навчальний посібник. Вид. 2-ге. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 528 с.// <http://oleksandr-zinchenko.kr.sch.in.ua/Files/downloads/%D0%9F.%D0%A1.%20%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>
 6. Котляр М.Ф. Володимир Святославич святий. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. С. 619 - 620.
 7. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Том I. Розділ IX. *Ізборник*// <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur10909.htm>
 8. Кондратюк В. О. Кондратюк С. В., Кондратюк О. В. Державотворення в Україні по обидві сторони Збруча (IX – початок XX ст.): історико-правові аспекти: монографія/ за ред. проф. В. О. Кондратюка. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 564 с. // <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/439/1/%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b4%d1%80%d0%b0%d1%82%d1%8e%d0%ba.pdf>
 9. Костомаров М. І. Галерея портретів: біографічні нариси. Київ: Веселка, 1992. 326 с.// https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000396
 10. Нестор Літописець. Володимир вибирає віру. (Повість минулих літ). *Укрліб*.// <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22123>; *Повість минулих літ. Літопис Руський. Ізборник*.// <http://litopys.org.ua/litop/lit06.htm>
 11. Субтельний О. М. Україна. Історія. /пер. з англ. Ю. Шевчука. Київ: Либідь, 1991. 512 с.// http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr\0004293
 12. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 360 с. // http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0007208

ПОСТАТЬ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Шеремета В., Букач В. М.

Богдан Михайлович Хмельницький – видатний державний і політичний діяч, гетьман України. Народився близько 1595 року в селі Суботів на Черкащині. Отримав гарну освіту, володів кількома мовами. Служив у війську Речі Посполитої, брав участь у війнах проти турків і татар. У 1648 році очолив визвольну війну українського народу проти польського панування. Блискучий полководець і тактик, здобув низку важливих перемог над польським військом. Заснував Гетьманщину як українську козацьку державу, провів важливі реформи в управлінні, судочинстві, освіті. Помер у 1657 році в місті Чигирин.

Дмитро Миколайович Бантиш-Каменський, один із найзначніших українських істориків першої половини ХІХ століття, вважав, що діяльність Богдана Хмельницького була неоднозначною: відзначав як його заслуги, так і не ігнорував помилки. Дослідник одним із перших в українській історіографії дав наукову оцінку Хмельниччини та ролі в ній видатного гетьмана.

У своїй праці «Історія Малої Росії...» (1822 р.) Д. Бантиш-Каменський високо оцінив діяльність Богдана Хмельницького, вважаючи його одним із найвидатніших діячів української історії, який відіграв вирішальну роль у створенні Української козацької держави [1]. Історик відзначав, що Б. Хмельницький був талановитим полководцем, який здобув низку перемог над польськими військами, досвідченим дипломатом, який зміг укласти союз з Московським царством, що призвело до початку Російсько-польської війни. [1. с. 48 - 55], видатним політиком, який прагнув до створення незалежної української держави і який зміг об'єднати український народ і підняти його на боротьбу за свободу. [1. с. 29 - 37]

Однак Д. Бантиш-Каменський також критикував Б. Хмельницького за деякі його рішення. Зокрема, він вважав, що укладання Переяславської угоди

з Московським царством в подальшому призвело до втрати Україною незалежності.

Постаті гетьмана присвятив монографію «Богдан Хмельницький» (1857 р.) видатний український історик, етнограф, письменник, громадський діяч, основоположник народницького напрямку в українській історіографії Микола Іванович Костомаров [4]. Дослідник високо оцінив талант полководця та державотворця Богдана Хмельницького, відзначив його дипломатичні здібності у налагодженні союзницьких стосунків з Кримським ханством. Історик позитивно оцінив реформаторську діяльність Б. Хмельницького з модернізації устрою козацької Гетьманщини, підкреслив його консолідаційну роль для українського козацтва та селянства середини XVII століття. [4. с. 254-256]

М. Костомаров приділив увагу психологічному аналізу особистості гетьмана, його характеру та переконанням. Історик дав оцінку Зборівському договору 1649 р. та Березневим статтям 1654 р. як дипломатичним крокам Б. Хмельницького, розкрив протиріччя в стосунках гетьмана з російським царем та кримським ханом; проаналізував господарські реформи Б. Хмельницького, зокрема зміни у земельних відносинах; відзначив поширення козацьких вольностей на Слобожанщину та Правобережну Україну за Б. Хмельницького; охарактеризував останні роки правління гетьмана та конфлікт його наступників за гетьманську булаву.

В цілому Микола Костомаров вважав Богдана Хмельницького національним героєм українського народу, організатором визвольної війни та Козацької держави. Він позитивно оцінював реформаторську та модернізаційну діяльність гетьмана, вбачав в його політиці втілення ідеалів українського народу того часу щодо незалежності, свобод і демократії.

Високу оцінку Богдану Хмельницькому, як визначної історичної постаті, дав у своїй праці «Про батька козацького Богдана Хмельницького» (1919 р.) український історик, громадський і політичний діяч, голова Центральної

Ради Української Народної Республіки Михайло Сергійович Грушевський.
[3]

Історик підкреслив, що Б. Хмельницький став символом боротьби за волю та гідність українців, назвав гетьмана «батьком козацького народу», що підняв Україну, заклавши підвалини для подальшої боротьби українців проти поневолювачів. Відзначив талант гетьмана як військового організатора та полководця; зазначив, що саме завдяки Б. Хмельницькому український народ усвідомив себе нацією, здатною мати свою державу.

М. Грушевський високо оцінив заслуги Б. Хмельницького в розбудові козацької держави – створенні автономної Гетьманщини з її системами адміністративною та судового устрою, освітою; наголосив, що епоха Хмельниччини починала тривалу боротьбу українців проти національного і соціального гноблення. Історик відмічав, що Б. Хмельницький був занепокоєним тим, що буде з Україною після нього [4, с. 70 - 78].

Науковець відзначав талант Б. Хмельницького як політика, дипломата і військового стратега. Аналізуючи зовнішньополітичну діяльність гетьмана, зокрема викладання договорів з Москвою та Варшавою, науковець критично оцінив союз з Російським царем, вважаючи це вимушеним кроком, що в подальшому призвело до втрати незалежності [4, с. 55 - 69].

Дипломатичну діяльність Богдана Хмельницького, його відносини з Московською державою вивчав український радянський вчений, доктор історичних наук, професор Володимир Олексійович Голобуцький, який був відомим спеціалістом з історії козацтва. В десятій главі монографії «Запорозьке козацтво» (1957 р.) він розповідає про роль, яку відіграло козацтво у визвольній війні 1648 – 1654 років [7, с. 250 - 297]. Аналізуючи той період, науковець приділив увагу військовим перемогам козаків, державотворенню на Східній Україні, особливостям формування військово-адміністративного апарату, який відігравав важливу роль у національно-визвольній війні, дипломатичним відносинам Б. Хмельницького з сусідніми державами, його боротьбу за незалежність країни, навів свідectво про

карбування гетьманом грошей [7, с. 283 - 288]. Історик характеризував Богдана Хмельницького як далекоглядного політика.

Доктор історичних наук Тарас Васильович Чухліб в книзі «Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах. 1648 – 1714» (2003 р.), розглядаючи особливості міжнародних стосунків України в другій половині 17 – на початку 18 ст., аналізував державницьку та дипломатичну діяльність Богдана Хмельницького. Науковець писав, що опираючись на довголітні традиції міжнародної діяльності українського козацтва, Богдан Хмельницький зумів, не відмовляючись від сюзеренітету польського короля, забезпечити входження козацької держави до міжнародної спільноти на умовах прийняття номінального васалітету від турецького султана, московського царя й, очевидно, шведського короля. Тим самим у міжнародних відносинах було узаконене право гетьмана Війська Запорозького на володіння Україною, яка досі сприймалася світовими володарями як провінція Речі Посполитої [6, с. 52]. Посилюючи міжнародний статус козацької держави, Богдан Хмельницький остаточно закріпив владу в державі за гетьманом.

Роль Богдана Хмельницького у вітчизняній історії досліджував доктор історичних наук, професор Віктор Анатолійович Брехуненко, який спеціалізується на історії України доби Гетьманщини та Козаччини. Науковець досліджує міжнародні відносини та зовнішню політику гетьманів, зокрема Богдана Хмельницького та аналізує роль гетьманів в українському державотворенні.

У своїй праці «Богдан Хмельницький» (2007 р.) В. А. Брехуненко визнає Б. Хмельницького видатним полководцем, який здобув чимало перемоги над польським військом, проявивши талант стратега і тактики. [2] Науковець відзначає державотворчу діяльність гетьмана, створення ним адміністративних і судових органів козацької держави; розглядає його як талановитого дипломата, який уміло лавірував у складних міжнародних відносинах того часу [2. с. 17-21].

В. Брехуненко наголошує, що діяльність Б. Хмельницького мала величезний вплив на подальший розвиток українського народу. Відзначає організаторський талант гетьмана, здатність мобілізувати маси на боротьбу проти гноблення. Зауважує, що Б. Хмельницький ефективно поєднував козацькі та селянські повстанські сили; підкреслює його важливе ставлення до козацьких традицій та звичаєвого права. Науковець розглядає хитру дипломатію Б. Хмельницького у питаннях ставлення до Кримського ханства та Османської імперії. Дослідник констатує жорстоке ставлення гетьмана до мирного польського населення, до грецького населення південноукраїнських міст. В той же час історик відзначає релігійну толерантність гетьмана щодо представників різних християнських конфесій: православних, католиків, протестантів. В. Брехуненко, критикуючи союз з Московським царством, який згодом обернувся внутрішньою автономією України [2. с. 67], в цілому оцінює Б. Хмельницького як одного з найвизначніших державних діячів, який заклав підвалини української державності [2. с. 43 - 53], в тому числі й спадковість в країні [2. с. 47].

Доктор історичних наук, академік НАНУ Валерій Андрійович Смолій та доктор історичних наук, професор Валерій Степанович Степанков в книзі «Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет» (1995 р.) на документальній основі простежили основні віхи життєвого шляху Богдана Хмельницького, показали обставини, які зумовили формування його світоглядних настанов, вплинули на політичний вибір. Б. Хмельницький розглядався як гетьман, політичний діяч, полководець, дипломат. Його постать змальована на широкому історичному тлі, де жили та мислили десятки історичних осіб, доля яких переплелася з долею гетьмана [5].

Науковці дійшли висновків, що: «Богдан Хмельницький – це історична особа, котра не піддається однозначній оцінці. Безперечно, він був однією з найвидатніших постатей в українській історії: відбиваючи загальнонародні інтереси, зробив справжній прорив у формуванні внутрішньої політики, згуртував у єдиний національно-визвольний табір найрізноманітніші

суспільні сили, організував і повів їх на повалення влади польських загарбників в Україні, стояв біля джерел створення Української держави. Разом із тим нині, з висоти ХХ ст., можна бачити вже...непослідовність і навіть половинчастість дій гетьмана, часом нелогічність його вчинків, відсутність окремих ціннісних орієнтирів тощо. Але все це треба узгоджувати з контекстом тогочасної епохи – неоднозначної й суперечливої, де перепліталися старі й нові порядки, де все ще панував середньовічний світогляд і тільки зароджувалися суспільні явища, притаманні найрозвинутішим країнам Європи ХVІІ ст. В оточенні ворожих сил гетьманові доводилося маневрувати, йти на компроміси, часто відмовлятися від своїх планів і задумів. Але генеральної лінії свого життя, глибокий сенс якої полягав у визволенні рідної землі від ненависного іноземного гноблення і створенні незалежної соборної Української держави, Богдан Хмельницький дотримувався до останнього свого подиху» [5, с. 599 - 600].

Отже, можна констатувати:

1. Ставлення українських істориків до постаті Богдана Хмельницького є неоднозначним і змінювалося з часом.
2. Дореволюційні історики, в цілому, позитивно оцінювали діяльність гетьмана як очільника національно-визвольної війни та будівничого української козацької держави.
3. Радянські історики ідеалізували Б. Хмельницького як народного героя, що боровся проти соціального та національного гноблення.
4. Українські діаспорні історики критикували гетьмана за союз з Московською державою, який призвів до втрати незалежності.
5. Сучасні українські дослідники намагаються об'єктивно проаналізувати діяльність Б. Хмельницького, відзначаючи позитивні і негативні сторони. Його оцінюють як талановитого політика і військовика, але не ідеалізують.

1. Бантиш-Каменський Д. М. Історія Малої Росії... Част. 1. 1822. // http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&

C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&
S21STR=00002586%5F01

2. Брехуненко В. Богдан Хмельницький. Київ: ПП Наталія Брехуненко, 2007. 69 с. // http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002403
3. Голобуцький В. А. Запорозьке козацтво. Київ: Держполітвидав, 1957. 461 с. // http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001110
4. Грушевський М. Про батька козацького Богдана Хмельницького. Jersey City, New Jersey: Свобода, 1919. 75 с. // http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000884
5. Костомаров М. І. Богдан Хмельницький: Історична монографія / Пер. з рос. Т. С.Завгородньої. Дніпропетровськ: Січ, 2004. 843 с. // https://shron3.chtyvo.org.ua/Kostomarov/Bohdan_Khmelnyskyi.pdf
6. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. 2-е вид., доп., перероб. Київ: Либідь, 1995. 624 с. // <https://archive.org/details/xmelnycky1995/page/n7/mode/2up>
7. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах. 1648 – 1714. Київ: ІУ НАНУ, 2003. С. 32 - 200. https://web.archive.org/web/20191117033649/http://shron1.chtyvo.org.ua/Chukhlib_Taras/Hetmany_i_monarkhy_Ukrainska_derzhava_v_mizhnarodnykh_vidnosynakh_1648_-_1714_rr.pdf

АРМАН ДЮ ПЛЕССІ ДЕ РІШЕЛЬЄ: ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ОРГАНІЗАТОР

Окул І. І.

Арман дю Плессі де Рішельє був однією з найвизначніших постатей початку XVII століття, французьким кардиналом, який увійшов спочатку до уряду Марії Медічі, а потім — її сина, Людовіка XIII. Політика та рішення видатного кардинала викликають дискусії, які досі не вщухають: наприклад,

чи був він «шанувальником війни»? [1, с. 30], яка його роль у формуванні французької абсолютної монархії? [2]

Мета цієї статті - розкрити контекст низки знакових подій з біографії Червоного Високопреосвященства (як іноді називають де Рішельє), в яких іноді важко розібратися у відриві від стрімкого потоку обставин того часу.

У липні 1629 року у військовий табір під Марієнбургом (сучасний Мальборк, Польща) прибув Еркюль де Шарнасе, французький посол, довірена людина де Рішельє. Він приїхав туди на переговори зі Сигізмундом III, королем Польщі та Литви (Речі Посполитої), щоб домогтися укладання миру між ним та Густавом II Адольфом, королем Швеції. У 1599 році спроба Сигізмунда III додати до своїх корон ще й корону шведську закінчилася крахом, і з 1600 року почалася низка військових конфліктів між Швецією і Польсько-Литовським королівством, що тривала і в 1629 році. [7, р. 77]

Однак, у рамках нашого огляду постає питання: а навіщо Франції потрібно було втручатися у ці відносини? Швидка відповідь полягає в тому, що це була частина боротьби де Рішельє проти гегемонії дому фон Габсбургів, що загрожувала інтересам Франції. Але тут слід розібратися докладніше.

Де Рішельє починає рух у велику політику в 1615 році, ще єпископом Люсона, коли він виступає з промовою в Генеральних штатах (представницькій дорадчій установі у Франції) від імені духовенства провінції Пуату, частиною якої було Люсонське єпископство. З цього часу починається його просування кар'єрними сходами. [4]

У цей же час у Відні панував Матіас фон Габсбург, який був ерцгерцогом Австрії, королем Угорщини, королем Чехії, а також імператором Священної Римської Імперії (далі Імперії) — політичного об'єднання багатьох дрібних і середнього розміру державних формувань, на які з більшою чи меншою силою поширювалася влада Імператора, який обирався виборщиками-курфюрстами. Для точної оцінки варто розглянути карту, але для загального розуміння можна грубо відзначити, що на момент

1615 року Імперія включала в себе території сучасних Німеччини, Бельгії, Люксембургу, Австрії, Швейцарії, Словенії, Чехії, частини Італії і частини Польщі.

У Мадриді володарем був Фердинанд III фон Габсбург, король Іспанії та Португалії. У його руках знаходились також багаті володіння в Італії (Сардинія, Сицилія, Неаполь та Міланське герцогство), Бельгія та частина Нідерландів (на цей момент Сполучені провінції — Голландія — вже давно оголосили про свою незалежність), а також Люксембург та Франш-Конте (територія сучасної Франції біля Швейцарії). Не слід забувати також про великі колоніальні володіння в Південній та Центральній Америках.

Крім того, з 1610 року після смерті свого чоловіка, Генріха IV, у Франції почала правити Марія Медічі, яка була регентом при своєму сині Людовіку. І хоч вона належала до династії Медічі по батькові, по матері вона — фон Габсбург. Братом її дідуся, Фердинанда I фон Габсбурга, був Карл V, який об'єднав свого часу (в 1519 році) Іспанські та Австрійські володіння, про які вже вказано вище (звісно, у більш ранній їхній “редакції”). Влада Марії Медічі похитнулася із закінченням регентства в 1617 році, але зберігалася у тому чи іншому вигляді до самого “Дня Обдурених” (11 листопада чи період 10-12 листопада 1630-го року — залежно від історіографічного підходу), коли фортуна повернулася обличчям до де Рішельє, а до Королеви-матері та її “партії святош” — спиною. Весь час, відведений їй долею, вона просувала при французькому дворі інтереси Іспанії та Папи Римського. [4]

Питання релігії у Франції не було простим. У 1615 році у Франції, яка залишалася католицькою, діяв Нантський едикт, який встановив віротерпимість і дав протестантам фортеці в якості гарантій. Такі обставини як створювали внутрішню напруженість, так і ставили Францію в “суперпозицію”, коли вона мала дипломатичні підходи у відносинах і з католицькими, і з протестантськими країнами.

У липні 1629 року, коли де Шарнасе прибув до Сигізмунда III, вже 11 років як в Імперії горіло полум'я релігійного конфлікту, який отримав назву

Тридцятирічна війна. Це була низка воєн, що розпочалися у 1618 році з Другої празької дефенестрації (викиду намісників Габсбургів з вікна Празького граду). [6, р. 754] Цей конфлікт послаблював фон Габсбургів, а отже, його підтримка була відповідна цілям де Рішельє, в якого на першому місці були національні інтереси Франції, а вже на другому — інтереси Католицької церкви. У той же час Франція була не готова до відкритої війни проти дому фон Габсбургів. Тому було обрано стратегію невеликих ситуативних конфліктів та непрямого втручання.

У Любеку 22 травня 1629 року був підписаний мирний договір, який завершує данське вторгнення у Священну Римську Імперію. Франція відреагувала на вірогідну поразку Данії, що наближалась, ще в січні 1629 року — і почала шукати способи продовження релігійного конфлікту. Поки де Шарнасе рухався до поляків, інший дипломат — барон Луї Дее де Курменен вирушив до Данії, що тільки нещодавно підписала мирний договір. Але на тому не зупинився - Данія була лише черговим пунктом в подорожі, після чого де Курменен попрямував до Москви. [9]

Згідно з наявною у кардинала інформацією, в Руському царстві планували порушити Деулінське перемир'я, укладене на 14,5 років узимку з 1618 на 1619 рік. [3, р. 132, р. 134] Потрібно було скористатися цим, оскільки ні польсько-литовський, ні шведський королі не збиралися миритися. Протестант Густав II Адольф давно бажав втрутитися у війну проти Католицької коаліції у Священній Римській Імперії, але побоювався удару в спину від Сигізмунда III, а той у свою чергу не шукав миру, бо мав підтримку фон Габсбургів та Папи Римського

Обом французьким баронам доводилося вести подвійну гру. Для поляків не залишилися таємницею пересування де Курменена, і його колезі довелося доводити торговий характер такої місії, використовуючи як докази дійсно розпочаті нещодавно російсько-французькі торговельні відносини. Головною ж метою де Шарнасе було донести стурбованість французького монарха

союзом росіян і шведів, що планувався проти Сигізмунда. [9] Звісно, така стурбованість мала конкретні дипломатичні цілі.

У той же час де Курменен повинен був переконувати Михайла Федоровича, першого царя з дому Романових, у вигодах торгового та військового співробітництва з Францією, а також у тому, що де Шарнасе приїхав до Пруссії (саме там стояли табори противників) для підтримки Густава, а до миру противників схиляють англійці. Де Шарнасе і де Курменен були політичними конкурентами, і їхнє суперництво могло бути вмілим використанням людського фактору на благо місії з боку де Рішельє.

Сигізмунд III сприйняв повідомлення де Шарнасе з недовірою, і той наприкінці липня втратив надію і відбув до табору шведів. Однак, чого французький барон ймовірно не знав, так це того, що польські дипломати вирушили до Вязьми, щоб зрозуміти ситуацію в Руському царстві. Коли їх не прийняли і відправили додому, полякам стало ясно, що по іншу сторону кордону виникли тверді наміри. Першого серпня за де Шарнасе був відправлений гонець, а 6 серпня розпочалися мирні переговори в Альтмарці, неподалік вже згаданого Марієнбурга. До кінця серпня туди прибув англійський посол Томас Ро, який мав намір розкрити справжні задуми де Курменена. [9] Але перемир'я все ж таки було підписано у вересні 1629 року, а вже наступного року Густав II Адольф вторгся у Священну Римську Імперію.

Однак, щоб показати, чому ця дипломатична операція є успіхом саме Рішельє, треба згадати інший епізод – взяття фортеці Ла Рошель під час, по суті, внутрішньої релігійної війни у Франції. Крім того, що це подарувало де Рішельє довіру та схильність Людовіка XIII, в цій історії існують один цікавий зв'язок з польсько-шведськими переговорами та дві загадкові обставини. Перша з них — атака англійцями форту на острові Ре, що лежить недалеко від Ла Рошелі, а друге — стояння на якорі іспанського флоту в січні-лютому 1628 р. також у деякій близькості від цієї фортеці.

Що стосується розгадки першої обставини, тут ми більш ніж в інших місцях не претендуємо на всеосяжну відповідь. Насамперед варто відзначити, що відносини Англії та Франції були вкрай суперечливі. У квітні 1624 року Рішельє повертається до Королівської Ради після 6-річної відсутності та їде до Комп'єна, де у червні укладається договір, яким Франція та Сполучені провінції закріплювали дружні відносини. А далі активізувалися договірні відносини між цими двома державами з одної сторони, а також Англією, Данією, Швецією, Савойєю та Венецією з іншої сторони, які теж стурбовані посиленням влади фон Габсбургів. У травні 1625 року Генрієтта Французька, сестра Людовіка XIII, одружується з Карлом I Стюартом, королем Англії, що зазвичай є запорукою дружніх відносин між монархіями. [5, р. 137] З іншого боку, протиріччя між Англією та Францією не припинялися, і вони все-таки призводять у 1627 році до війни за ресурси в Америці. Здавалося б, війна незважаючи на династичний шлюб — це поганий тон у політиці монархів, проте варто не бути лицемірними і згадати, що Франція вела протистояння з Іспанією, маючи відразу пару династичних шлюбів: Людовік XIII був одружений з Анною Австрійською, яка була іспанкою по батьку, але отримала своє прізвище через походження матері, і Єлизавета Французька була одружена з Філіпом IV, королем Іспанії.

Однак, мабуть, на той час дипломатичні ігри були особливо далекі від моральних ідеалів. Підтвердженням цього може бути конфлікт у Вальтелліні, долині на півночі Італії, якою проходить важлива дорога, що дозволяла іспанцям рухатися з Мілану у бік Відня, а також до Франш-Конте (а звідти до Бельгії). Іспанці залишили долину в 1622 році, передавши контроль над областю військам Папи Римського. [4] Це був сильний хід, і можна уявити, яких зусиль варто було де Рішельє в 1625 році переконати короля в необхідності атаки на Вальтелліну. І ще можна уявити, яке ставлення до цього було у Марії Медічі та її друзів. Ця атака була атакою католицької держави по військах Папи, Короля Церкви, що була організована Князем цієї Церкви (з 1622 де Рішельє носив кардинальську шапку).

Потім розпочалися переговори. У березні 1626 року у Монсоні (Іспанія) був підписаний договір. Найголовніше, що він дозволяв пересуватися дорогою як Франції, так і Іспанії, що по суті означало поразку. Нескладно уявити, що Сполученим провінціям, які вели війну з Іспанією, такий кінець конфлікту за перерізання Іспанської дороги підходив найменше. Ф. Блюш відновлює логіку прийняття рішень усередині французької Королівської Ради і говорить, що договір не влаштовує Рішельє, але тішить Берюля, Марійяка та Королеву-матір [4]. Тобто з одного боку, можна бачити, що Червоне Високопреосвященство рухається у напрямку своїх цілей, але його вплив обмежений. Це, у свою чергу, спростовує міф, згідно з яким влада де Рішельє була абсолютною. Це далеко від правди, особливо у цей період кар'єри кардинала (до 1630 року, коли відбувся “День обдурених”). Але так чи інакше, все ж таки зрада з боку Франції відбулася, що проливає більше світла на логіку дій англійського уряду.

Що стосується другої таємниці, а саме появи іспанських кораблів у січні біля Ла Рошелі, то вказується, що між Францією та Іспанією було укладено угоду 20 квітня 1627 року [4] проти третьої сторони (якою виступила Англія), однак, схоже, що воно не пройшло ратифікацію [10, р. 73]. Незважаючи на це, “ціною значних витрат та зусиль [іспанцями] було зібрано та відправлено на перехоплення англійців експедиційний військово-морський корпус” [10, р. 73]. Слід зазначити, що Англія, оголошуючи війну Франції, вже була втягнута у війну з Іспанією, оскільки надавала підтримку Сполученим провінціям, тож іспанці, укладаючи з Францією договір і готуючи кораблі, мали відразу дві мети. Однак, іспанський флот дістався берегів Ла Рошелі лише у січні, коли англійці вже спливли. Ф. Блюш вказує, що адмірал ескадри, скориставшись протокольною неясністю, став на якір на нетривалий час і не допомагаючи французам проти протестантів Ла Рошелі, яким, в свою чергу, допомагали англійці [4]. Таким чином, Іспанія надала Франції формальну підтримку. У той же час, цікаво, чи була така пасивність обґрунтована подіями, які розгорнулися в Італії.

У грудні 1627 року помирає Вінченцо II Гонзага, правитель Мантуї — важливого у логістичному та оборонному відношенні герцогства у Північній Італії. Не залишивши прямих спадкоємців, Вінченцо II Гонзага заповідає свої землі Карлу з гілки Гонзага-Невер — підданому Людовика XIII. У січні Карл прибуває в Мантую для прийняття спадщини, але йому потрібен дозвіл (інвеститура) від Імператора, оскільки Мантуя належить до юрисдикції Імперії. Він не тільки не отримує інвеституру, та й ще свої права на герцогство заявляють Савойя та Іспанія, що домовилися поділити володіння колишнього герцога: Савойя забере собі Монферат, східні володіння, а Іспанія — саму Мантую, західні володіння. Можна Можна припустити, що герцог Савойї проявляє розуміння уроків Вальтелліни — він розуміє, кого вибрати другом та домовитися, а кому краще більше не довіряти.

Можливість допомогти Карлу Неверу з'являється лише через рік, після взяття Ла Рошелі. У грудні 1628 року де Рішельє переконує короля Людовіка в необхідності втручання у боротьбу за Мантуанську спадщину. Проти виступає Королева-мати, адже це знову боротьба проти фон Габсбургів та ще й допомога Карлу Неверу, до якого вона має особисту ворожість. Проте не останню роль у вирішенні втрутитися відіграє авторитет де Рішельє, що збільшився після взяття найбільшої фортеці протестантів — Ла Рошелі. [4]

Військові дії Франція розпочинає в 1629 році вторгненням в Савойське герцогство. У цьому ж році, у червні підписується Алеський мир, або як його ще називають "Милостивий мир". Здавалося б, після перемоги над протестантами в Ла Рошелі можна встановлювати жорсткі умови, але натомість цей документ тільки закріплює віротерпимість, проте не містить пунктів про фортеці (що було важливою частиною Нантського едикту). Це демонструє бажання де Рішельє стабілізувати внутрішню обстановку перед майбутньою війною з Іспанією, а не розпалювати нові релігійні конфлікти. У той же час він досягає важливої мети - позбавлення протестантів політичної та військової самостійності, що отримало свого часу назву "державна держава". А через місяць, у липні, коли де Шарнасе починає переговорний

процес, виходить Німський едикт, який доповнює положення Алеського миру. Можливо, це просто збіг, але не можна заперечувати те, що політика де Рішельє, спрямована на мир із протестантами всередині держави, сприяла зміцненню відносин Франції з протестантськими країнами, зокрема зі Швецією.

Навесні 1630 року французи беруть важливу фортецю Піньєроль, що запускає процес переговорів про Мантую, хоча воєнні дії продовжуються. Ці переговори знайомлять де Рішельє та Мазаріні, який виступає як посередник з боку Папи. [8, р. 353] Згодом Мазаріні стане наступником де Рішельє і відстоюватиме інтереси Франції, незважаючи на те, що за походженням він був італійцем. Вміння обирати людей було важливою якістю Його Високопреосвященства. А 26 жовтня настає мир, остаточні положення якого будуть підписані лише в 1631-му, наступного року. Людовік XIII і де Рішельє досягають своєї мети в Італії.

Не дивно, що через кілька тижнів, в листопаді, коли Королева-мати виходить на прямий конфлікт з де Рішельє і ставить синові питання “ребром”, змушуючи обирати між нею та кардиналом, відбувається “День Обдурених”, коли Людовік XIII залишає матір та її партію “святош” впевненими в перемозі, а насправді обирає свого Першого міністра, де Рішельє, який приносить йому такий успіх!

Розглянувши на деяких прикладах кар’єрне зростання кардинала Армана дю Плессі де Рішельє, можна стверджувати, що він проявляв себе як досвідчений політик, коли маневрував між королем і партією “святош” на чолі з Марією Медічі, планомірно просуваючи свою програму. Він показав себе як умілий дипломат, коли йшов на поступки за необхідності, але розвивав при цьому необхідні відносини, використовуючи хитрощі та подвійну гру. Він виявив себе як хороший організатор, збираючи навколо себе здібних людей та майстерно координуючи їхні зусилля.

1. Саранов С. В. Елементи політичної філософії в історичній спадщині кардинала Рішельє: чи був кардинал прихильником війни? *Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-*

- практичної конференції: у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Т. 1. Одеса: Гельветика, 2020. С. 30 - 31.
2. Хоменко Д. В., Кузьменко О. Ю. Постать кардинала Рішельє та його погляди щодо абсолютизму. *Перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали наукової конференції*. Чернігів, 2016. С. 6 - 8.
 3. Bohun T. Lev Sapieha and the truce of Deulino. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. 2020. Vol. 17, No. 2. Pp. 131-137.
 4. Bluche F. Richelieu: essai. Paris: Perrin, 2003. 468 p.
 5. Guénette M. F. Channelling Catholicism through Translation: Women and French Recusant Literature around the Court of Queen Henrietta Maria (1625-42). *Status Quaestionis*. 2019. No. 17. Pp. 137-165.
 6. Gutmann M. P. The Origins of the Thirty Years' War. *The Journal of Interdisciplinary History*. 1988. Vol. 18, No. 4. Pp. 749 - 770.
 7. Ko D. Poland-Lithuania According to James I's Britain. *Footnotes: A Journal of History*. 2019. Vol. 3. Pp. 66-91.
 8. Mahon D. Mazarin and Poussin. *The Burlington Magazine*. 1960. Vol. 102, No. 689. Pp. 352-354.
 9. Porshnev B. Muscovy and Sweden in the Thirty Years' War 1630-1635. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. XXI, 256 pp.
 10. Stradling R. A. Olivares and the origins of the Franco - Spanish War, 1627-1635. *The English Historical Review*. 1986. Vol. 101, No. 398. Pp. 68 - 94.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ПЕРІОД «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Гавриленко Н.

Дослідження стратегії та зовнішньої політики Великої Британії (в часи «холодної війни»), може пролити світло на ряд аналогій з міжнародними процесами сьогодення, та сприятиме виробленню відповідних «механізмів» реагування на них. Протистояння Східного блоку із Західним, нагадує сучасне геополітичне загострення між росією (і союзниками) та Західною коаліцією держав (разом з Україною). Технологічна та економічна конкуренція з Китаєм, ведення військових дій на території інших країн, ідеологічна пропаганда та дезінформація, усе це було притаманне, в тій, чи іншій формі, періоду «холодної війни».

Формування двох військово-політичних блоків (НАТО та Організації Варшавського договору), по завершенні Другої світової війни, призвело до чергового раунду протистояння між групами держав, яке отримало назву «холодної війни». «Старт» цього протистояння, на думку дослідників, пов'язаний з Фултонською промовою Вінстона Черчилля, 5 березня 1946 р., (вперше вжито термін «залізна завіса»), яка продемонструвала антикомуністичну риторику політичних еліт Західного блоку та підкреслила стрімко зростаюче напруження між США (і союзниками по НАТО) та СРСР (і країнами Варшавського договору) [1].

Термін «холодна війна» визначає відсутність прямої війни, водночас – наявність ідеологічного та військового протистояння (учасником якого стала і Велика Британія) – з 1946 по 1991 рік. Попри відсутність відкритого військового конфлікту, між обома сторонами, блоки фокусували свою увагу на веденні військових дій через проксі-війни на території інших держав, шпіонаж, і на спробах підірвати вплив та імідж одне одного.

Головною метою британської зовнішньополітичної стратегії було: утримання впливу на міжнародній арені (як глобальної сили поміж двох конкуруючих наддержав); збереження історичних колоніальних надбань; гарантування національної безпеки. Хоча країна не була основним учасником боротьби і не переслідувала інших цілей, окрім вище згаданих, але виявилась відданим союзником США і брала участь у військових конфліктах та кризах які виникали.

В зовнішній політиці Великої Британії, періоду «холодної війни», можна (умовно) виділити два періоди. Перший період включав безпосередній вступ Британії у «холодну війну», а також: участь у реалізації доктрини Трумена; вступ до Корейської війни; протидію комунізму в Греції та Німеччині; початок розробки власної ядерної програми. Другий період характеризувався підтримкою США у в'єтнамській війні та участю у дипломатичному врегулюванні наслідків краху СРСР.

Повертаючись до першого етапу, варто згадати основні дипломатичні події, в яких була залучена Британія. Сполучене Королівство вело боротьбу проти комуністичних сил у Греції, де на момент британського втручання, йшла громадянська війна. Британські війська прибули до Греції у жовтні 1944 року, ще до закінчення Другої світової війни і практично одразу після звільнення Греції від нацистської окупації. Британці були втягнуті в бойові дії в Афінах, коли на початку грудня розпочалися відкриті бої між силами Національно-визвольного фронту Греції або «ЕАМ» (колишніми союзниками) та антикомуністами, які в минулому були прихильниками Гітлера.

Зростаючий вплив комунізму в Греції змусив Черчилля передивитись свою політику в країні, і зрадити старих союзників, аби не допустити влади комуністів. В той самий час «ЕАМ» були таємно підтримувані СРСР. Після тривалого кровопролиття та зміни прем'єр-міністра, Британія вийшла з війни, перед цим закликавши США підтримати антикомуністичний фронт. Саме втручання, та зрада союзників, стали темною сторінкою в історії Британії та її участі в «холодній війні», однак це яскраво демонструє те, на що готовий був піти Черчилль у протидії комуністичній загрозі [8]

Ключовою подією цього періоду, стало проголошення Доктрини Трумена. Запропонована тогочасним президентом США Гаррі С. Труменом, доктрина фокусувалась на обмеженні поширення комунізму, а також на наданні економічної, воєнної та політичної допомоги країнам, які перебували під радянською загрозою. Ідея економічної допомоги пізніше отримала свій розвиток у більш масштабному проєкті оздоровлення Європи – плані Маршалла (1947 р.), за яким фінансове сприяння отримувала і Велика Британія (2,7 мільярда доларів, отримані в 1948 р., були використані на оборону та погашення боргів) [3]. Крім того, план Маршалла також зміцнив особливі відносини між США та Великою Британією, створивши єдиний фронт проти Радянського Союзу.

Важливою сторінкою Британської зовнішньої політики, в часи «холодної війни», стала кооперація з США та Францією, в об'єднанні зон окупації Німеччини та утворенні «Бізонії». Цей акт, а також проведення союзниками грошової реформи в Західній Німеччині, викликали агресивну реакцію Радянського Союзу, який розпочав блокаду Західного Берліну [4]. Разом з американськими силами, Британія організувала «повітряний коридор», який підтримував життя, в Західній частині міста, до моменту зняття блокади.

У 1950-1953 роках, Британія стала учасником ще одного збройного конфлікту – Корейської війни. На початку війни, Британія відправила близько 60,000 британських солдат на підтримку південнокорейської сторони та свого американського союзника. Понад 1100 британців загинули під час конфлікту [5]. Наслідками цього протистояння стала все більш зростаюча загроза комунізму, а також критична необхідність союзництва з США, для ефективної протидії СРСР.

Щоправда, подібне союзництво інколи шкодить власним інтересам, підтвердженням чого стала Суецька криза 1956 року. Криза виникла через націоналізацію Єгиптом Суецького каналу, що ставило під загрозу британські інтереси, оскільки канал є ключовою торговою артерією і до сьогодні. Для вирішення конфлікту Велика Британія, разом із Францією та Ізраїлем, утворила коаліцію з метою вторгнутися до Єгипту та захопити канал.

США мали власний інтерес у Єгипті, бажаючи створити з ним антирадянський союз. Керівництво США побоювалося, що вторгнення західних держав лише збільшить вплив комуністів та відштовхне Єгипет від ідеї союзництва, тому попередило Британію, що не підтримає її рішення щодо вторгнення.

У відповідь, Британією (та учасниками коаліції) було розроблено таємний план вторгнення, який зазнав краху, оскільки президент Дуайт Ейзенхауер використав свій вплив на Міжнародний валютний фонд, з метою заблокувати британський кредит, та погрожував економічними санкціями,

якщо Британія не піде з Єгипту. Британія змушена була відступити. Цей зовнішньополітичний «провал» мав наслідком втрату Британією міжнародного іміджу та довів, що вона більше не відіграє роль головного геополітичного гравця, і має покладатися на підтримку американців [9].

Активну роль, в період «холодної війни», Британія відігравала в процесах ядерного стримування, незважаючи на те, що на початку 1950-х рр., вона доєдналася до членів «ядерного клубу». Посередництво Британії (в цьому питанні) між СРСР та США, призвело до підписання Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою [7].

Другий етап участі Британії в «холодній війні» визначався важливим моментом — підтримкою США у В'єтнамській кризі. Навіть при тому, що Парламент відхилив надання допомоги, прем'єр-міністр Гарольд Вільсон висловив підтримку, що викликало рішуче засудження з боку громадськості. Пізніше, з приходом до влади Маргарет Тетчер, зовнішньополітичний курс був спрямований на будівництво «особливих відносин» з США, що призвело до ще тіснішого зближення з союзником і відповідно підтримки В'єтнамської війни. Про-ядерна політика та антикомуністична риторика, в поєднанні з тиском на Радянський Союз, виявилися вигідними стратегіями, особливо враховуючи крах СРСР у 1991 році.

Незважаючи на антирадянську політику, що стала однією з визначальних рис правління Маргарет Тетчер, Британія зберігала свою функцію посередника, допомагаючи, зокрема, в організації зустрічей між керівництвом США та СРСР. Це свідчило про здатність країни виконувати роль ключового посередника у глобальних дипломатичних зусиллях, попри ідеологічні розбіжності. Оцінюючи зустріч з Михайлом Горбачовим (1984 р.), Маргарет Тетчер зауважила: «Ми можемо робити справи разом» («We can do business together»), сигналізуючи про потенціал для співпраці та діалогу між двома країнами [6].

У подальші роки, Британія займала активну позицію в підтримці країн колишнього Східного блоку, щодо імплементації демократичних цінностей, а також переходу до ринкової економіки.

Отже, можна зробити висновок, що зовнішня політика Великої Британії, в період «холодної війни», була багатогранною. Через втрату своїх позицій, по результатах Другої світової війни, Британія була вимушена, в значній мірі, покладатись на союзництво з США, водночас дбаючи про власні інтереси. Це дозволило реалізувати одне з ключових завдань британської зовнішньої політики – збереження власного впливу на міжнародній арені.

Втім складні часи геополітичної напруженості повертаються, і разом з вторгненням росії в Україну, а також ростом впливу недемократичних сил — Ірану, Китаю та КНДР, Британія знову опинилась в центрі нового глобального протистояння. Нова стратегія протидії складається з перевірених методів: покладання на союзництво, непрямой військової конфронтації, протидії пропаганді та укладенні нових союзів. Британія зберігає позиції одного з найвідданіших союзників США і підтримує антикитайську та антиросійську риторику, притому активно підтримуючи Україну.

Водночас, на нашу думку, сучасна політика Британії має бути сфокусована не лише на мобілізацію власних ресурсів, але й на побудову нових союзів які б могли «розворушити» Європу для більш активного протистояння. Роки мирної та пасивної політики приспали уважність європейських сил, і як демонструє війна в Україні, вони все ще сподіваються присмирити «звіра». Британія, своєю чергою, обрала більш різку політику щодо Російської Федерації [2].

-
1. Крупина В. Початок «холодної війни». *Цей день в історії*. // <https://www.jnsm.com.ua/h/0305Q/>
 2. Угода України та Британії передбачає надання допомоги та консультації протягом 24 годин у разі нападу РФ. *Радіо Свобода*. // <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhoda-ukrayina-brytaniya/32772287.html>

3. Barnett C. The Wasting of Britain's Marshall Aid. *British History in depth. BBC.* // https://www.bbc.co.uk/history/british/modern/marshall_01.shtml.
4. The Blockade of Berlin. *National Archives.* // <https://www.trumanlibrary.gov/education/presidential-inquiries/blockade-berlin>.
5. The Korean War. *The Royal British Legion.* // <https://www.britishlegion.org.uk/stories/the-korean-war>
6. TV Interview for BBC ("I like Mr Gorbachev. We can do business together"). *Margaret Thatcher Foundation.* 1984. Dec 17. Mo// <https://www.margaretthatcher.org/document/105592>
7. UN. Treaty banning nuclear weapon tests in the atmosphere, in outer space and under water. Moscow, 1963// <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002801313d9>
8. Vulliamy E., Smith H. Athens 1944: Britain's dirty secret. *The Guardian.*// <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/30/athens-1944-britains-dirty-secret>.
9. Why Was The Suez Crisis So Important?. *Imperial War Museums.*// <https://www.iwm.org.uk/history/why-was-the-suez-crisis-so-important#:~:text=The%201956%20Suez%20Crisis%2C%20when,%27second%20tier%27%20world%20power>.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Недялкова В., Ілясов О. О.

Мовлення є важливим аспектом всебічного й рівноцінного розвитку дитячої особистості. Проблема становлення учнівського мовлення висвітлена у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ століття, де вказується на те, що «освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовленнєвої компетентності громади, поваги до державної мови» [7]. Зважаючи на це, можемо для себе виділити, що мовленнєва культура є важливими аспектом загального розвитку школярів, а набуті в початковій школі лінгвістичні знання й мовленнєві вміння стають в подальшому основою для формування комунікативної досконалості мовлення, що в свою чергу впливає на світогляд молодшого школяра, його ціннісні установки, спосіб мислення про світ тощо.

Найперше для себе виділимо, що основними напрямками розвитку мовлення молодших школярів є наступні [8, с. 12]:

1. вдосконалення звуковимови учнів і підвищення їх вимовної культури;
2. збагачення, уточнення і активізація словникового запасу молодших школярів, вміння вживати слова у властивому для них значенні, використовуватися виражальними засобами мови, залежно від ситуації і мети висловлювання;
3. послідовно і логічно висловлювати думку;
4. вдосконалення граматичного ладу мовлення;
5. оволодіння нормами українського літературного мовлення;
6. засвоєння найважливіших етичних правил спілкування.

Як бачимо, проблема формування культури мовлення учнів початкових класів проходить тут наскрізною лінією, що характеризує її важливість та актуальність в умовах становлення дитини як мовця.

Проблема культури мовлення широко досліджується такими ученими у сфері мовознавства як В. Александрова, М. Жовтобрюх, М. Петилюк, О. Ткаченко, Н. Кривець та ін.

Зважаючи на актуальність питання, далі спробуємо більш чітко охарактеризувати поняття «культура мовлення», а після цього дослідити вплив даного феномену на становлення загальної культури молодших школярів.

Культура сама по собі визначається як історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, що виявляється в типах і формах організації життя і діяльності людей, їх матеріальних і духовних цінностях; це соціально-прогресивна творча діяльність людства в усіх сферах буття [2].

Мова і мовлення в свою чергу є продуктами культури, які зберігають в собі пам'ять світу, яка концентрує в собі все, що пізнало людство [11, с. 9].

Культура мовлення – це впорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які

оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування [3].

Мовленнєва культура, зважаючи на це, не обмежується грамотністю, правильною вимовою, а обов'язково виступає як необхідний елемент цілісної культури особистості, що відображає в собі цю культуру й сама різнобічно в ній відображається.

В. Александрова інтерпретує поняття культури мовлення як «складної системи мовних знаків, що ґрунтується на мовних і мовленнєвих правилах та нормах поведінки» [1, с. 7]. Тобто культура мовлення це такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективне досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів.

Культура мовлення (спілкування), за М. Вашуленко, це «дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [6, с. 319].

І. Козинець вказує на те, що культура мовлення передбачає вибір мовцем найбільш доцільних мовних засобів для конкретної мовленнєвої ситуації [4, с. 142]. Тобто в рамках системи культури мовлення провідна роль належить саме слову як мовній одиниці й тому, в який спосіб мовець вживає його. Тобто тут важливо, аби воно відповідало конкретній ситуації спілкування й задовольняло його мету.

Зважаючи на це, можемо для себе виділити, що рівень культури мовлення в більшій мірі залежить від рівня загальної культури особистості, тобто соціально-комунікативних норм поведінки. Й тут прослідковується чітка взаємодія між тим, що саме культура мовлення є показником цивілізованості й розвитку суспільстві, а в більш наближеному варіанті – показником ерудованості й освіченості учнів.

Належна культура мовлення – це перш за все свідчення розвинутого інтелекту та високої загальної культури особистості. Культура мовлення є

важливою також у національному і соціальному значеннях, вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективне здійснення функцій мови, робить більш шляхетними стосунки між людьми й сприяє підвищенню загальної культури особистості [5].

Особливість розвитку культури мовлення в учнів початкових класів містить в собі поєднання внутрішніх умов для розвитку даної індивідуальної якості і мотивів, що проявляються у потребах, інтересах, почуттях. Це в свою чергу виражається в позитивному відношенні до спілкування і співрозмовників.

Культура мовлення у контексті загальної культури особистості школярів залежить також від психічних процесів особистості, серед яких виокремлюється мисленнєва, емоційна, пізнавальна, волюва, мовленнєва сфери, мотиваційний аспект.

Молодший шкільний вік є визначальним, адже діти починають перебувати в новому соціальному просторі, яке відіграє важливу роль для їх подальшого розвитку, зокрема й комунікативного. Тобто тут розвитку мовленнєвої культури учнів співвідноситься із початком їх навчання в школярі, де зміст спілкування в більшій мірі залежить від їх навчальної діяльності й ігрової активності, тоді як пізніше цей вплив належатиме суспільному простору [5].

Ще В. Сухомлинський наголошував на тому, що рідне слово є важливим засобом виховання людини, а, отже, розвитку їх загальної культури. Більше того, він писав про те, що «багата мова – це багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова, тобто висока моральна культура, а убогість слова – це убогість думки, яка веде до убогості моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної товстошкірості» [10].

Важливо наголосити, що основи мовленнєвої культури й ставлення дітей до рідної мови закладаються найперше в сім'ї. Тобто саме від батьків в більшій мірі залежить, яким чином їх діти ведуть розмову, чи розуміють вони соціальні норми та й який спосіб висвітлюються власні думки.

Саме батьки в даному роді є першими вихователями дитини, тому їм важливо не просто використовувати у власному мовленні чисту літературну українську мову, однак ціннісно поєднувати її з провідними особливостями національної культури, навчати дітей знати і любити народну творчість, звичаї й традиції свого народу. Якщо фундамент цього закладається в дитинстві, далі буде легше сформувати у дітей навички мовленнєвої культури.

Мова батьків повинна бути лагідною, милозвучною, доброзичливою, емоційно наповненою, володіти смисловим змістом, звучати плавно і мелодійно. Все це має доповнюватися відповідними жестами і мімікою, які навчать дітей повно та чітко формувати власну думку.

Важливо, аби нормованим і відсортованим був також й контент, який споживає дитина. Будь-які мультфільми, пісні, казки чи фільми повинні демонструвати дитині цілісність української мови, її милозвучність, розуміння того, як стилістично правильно оформлювати власні думки, які використовувати експресивні мовленнєві прийоми тощо.

Вже коли йдеться про учнів початкових класів, то особливості їх виховання й форми їх поведінки впливають на те, яким буде учнівське мовлення. Важливо, аби дитина перебувала у якісному мовленнєвому середовищі й мала змогу отримувати знання про те, в який спосіб найбільш правильно висвітлювати власні думки, як потрібно реагувати на запитання, якою має бути форма й стиль подачі думки тощо.

Більше того, культура поведінки молодших школярів характеризується як сукупність сформованих соціально важливих якостей їх особистості, щоденних вчинків у суспільстві, що базуються як нормах моралі, етики й естетичної культури. Ознаками загальної культури молодших школярів є те, що вони взаємодіють з оточуючими відповідно до моральних вимог суспільства, вміють регулювати й контролювати власні вчинки, підпорядковуючи їх моральний і соціальним нормам та канонам [5].

Із цього випливає, що одним із провідних факторів розвитку культури учнів початкових класів є сформованість в них норм і правил спілкування, які ґрунтуються на повазі і доброзичливості, використанні відповідного словникового запасу і форм звертання, ввічливій поведінці у громадських місцях. Більше того, культура особистості молодшого школяра проявляється в тому, наскільки якісно він вміє застосовувати правильний тон мовлення, чи може спокійно і розсудливо доносити власні думки, утримуючись при цьому від недоречних дій і планів [5].

Мовленнєва культура є важливим аспектом всебічного розвитку молодших школярів, яка проявляється в тому, наскільки чітко й влучно вони можуть використовувати стиль мовлення, тон, інтонацію й лексику, зважаючи на той чи інший мовленнєвий простір. Це в свою чергу є важливою ознакою сформованості їх загальної культури поведінки, яка передбачає, що діти є ознайомленими із загальноприйнятими правилами й вміють їм відповідати.

Процес формування мовленнєвої культури має активний, творчий характер, що виражається в індивідуальному відборі мовних конфігурацій та засобів. Його не варто диференціювати виключно як механічне накопичення різного роду знань, однак він виступає фактором усвідомлення дітьми культурного значення різних форм мовлення для неантагоністичного існування в сучасних соціокультурних умовах.

Культура мовлення у учнів початкових класів розвивається шляхом збільшення їх активного словника, лексики, коли вони оволодівають прийомами правильного поєднання слів у речення, не допускають стилевий чи експресивний дисонанс, дотримуються засад фонетико-інтонаційної виразності.

Культура мовлення – це найперше симбіоз культури мислення і культури соціальних та духовних відносин особистості. М. Вашуленко наголошує, що культура мовлення і етика мовного спілкування учнів початкової школи повинна відповідати наступним вимогам [6, с. 323]:

1. висловлювання повинні бути правильними, точними і виразними. Важливо, аби школярі вміли використовувати ту лексику, яка найбільше підходить тому чи іншому мовленнєвому середовищу;
2. необхідно ставити правильний наголос у словах;
3. в процесі усного мовлення невербальні засоби повинні його доповнювати, однак в жодному випадку не заміняти;
4. під час мовлення важливо, аби зміст слів подавався із правильною інтонацією, коли учень логічно виділяє важливі слова;
5. в процесі комунікації із оточуючими необхідно використовувати слова ввічливості й дружлюбний тон. Слова ввічливості відрізняються, зважаючи на те, хто є вашим співрозмовником;
6. у розмові необхідно намагатися як чітко й лаконічно подавати власні думки, так й із розумінням й усвідомленням сприймати інформацію від співрозмовника, правильно реагувати на неї, не перебивати.

Зважаючи на дані ознаки, важливо виділити, що процес оволодіння молодшими школярами культурою мовлення відбувається на основі наступних періодів [11, с. 13]:

1. початковий, на якому учні оволодівають теоретичними знаннями щодо мовної нормативності;
2. ступінь мовної варіативності, згідно із яким вони оволодівають знаннями і навичками з мовної нормативності, вміннями у різний спосіб висловлювати власні думки, зважаючи на стиль мовлення й комунікативну ситуацію;
3. ступінь мовно-мовленнєвої майстерності, що характеризується як досконале оволодіння більшістю засобів літературної мови, в основі якого міститься «мовне чуття». Тобто тут йдеться про той рівень мовленнєвої культури, який притаманний ораторам.

За Л. Мацько, процес становлення феномену культури мовлення відбувається з погляду на такі етапи: 1) граматична правильність;

2) стилістична виразність; 3) комунікативна оптимальність; 4) мовна майстерність.

На цих етапах розвиваються такі компоненти культури мовлення, як: 1) нормативний; 2) комунікативний; 3) етичний [9, с. 33-34].

Щодо нормативного компоненту, то тут йдеться про рівень лексичної бази учнів, яка б цілковито співвідносилася з нормами літературної мови. Лексичні норми бувають наступними: морфологічні, синтаксичні, словоутворювальні, лексичні, орфоепічні, акцентологічні, стилістичні. Дотримання даних норм літературної мови дає змогу досягти взаєморозуміння між співрозмовниками через те, що використані слова мають загальновідоме смислове навантаження.

Комунікативний компонент культури мовлення передбачає сформованість таких складових: розуміння мети мовлення, виділення прагматичних умов комунікативного акту, основи вибору і організації мовленнєвих засобів. Тобто тут йдеться про оволодіння учнями навичками співвідносити між собою мету і зміст комунікації, а також розуміння індивідуальних особливостей того, із ким ведеться розмова.

Й заключним компонентом мовленнєвої культури є таке етичний фактор, яким полягає в тому, аби вибудовувати власне мовлення таким чином, щоб воно відповідало нормам і засадам моралі й загальнолюдських установок. Тут важливо навчити школярів розрізняти для себе такі елементи: мовлення відбувається з друзями чи дорослими, співрозмовник є знайомими чи незнайомим; мета комунікації тощо [9, с. 34].

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток мовленнєвої культури молодших школярів повинен відбуватися органічно, відповідно до їх вікових особливостей й відповідати їх мовленнєвим можливостями. Головною метою формування культури мовлення є забезпечення ефективності спілкування й того, що кожен із учасників розмови повинен задовольнити власну мету й при цьому бути як якісним співрозмовником, так і слухачем. В даному контексті важливо навчити дитину дружелюбно та з повагою відноситися до

людини, із якою ведеться розмова, вміти аналізувати його емоції й реакції на сказане, чітко розрізняти стилі мови, які можна використовувати при розмові з другом чи педагогом, використовуючи при цьому ту лексику, яка б змогла чітко донести зміст розмови.

-
1. Александрова В. О. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8(2). С. 7 – 11.
 2. Культура. *Енциклопедія сучасної України* // <https://esu.com.ua/article-51449>
 3. Культура мови і культура мовлення вчителя // <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/%D0%9B%D0%B5%0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-6-.pdf>
 4. Козинець І. Культура мовлення як показник загальної культури особистості. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Педагогіка і психологія. 2015. № 2. С. 141 – 146.
 5. Красневська В. Формування культури поведінки молодшого школяра: сутність та структура. *Проблеми і перспективи розвитку освіти XXI століття*. УДПУ імені Павла Тичини. 11 – 12 листопада 2019. // <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/94-vseukrainska-studentska-internet-konferentsiia-dlia-mahistrantiv-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkhi-stolittia-11-12-lystopada-2019/371-formuvannya-kulturi-povedinki-molodshogo-shkolyara-sutnist-ta-struktura>
 6. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
 7. Національна доктрина розвитку освіти. *Верховна Рада України* // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
 8. Організаційні форми навчання у початковій школі: посібник / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін.; за наук. ред. Н. М. Бібік. Київ: Вид. дім «Сам», 2017. 304 с.
 9. Психологія мовлення і психолінгвістика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко; за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ: Фенікс, 2008. 245 с.
 10. Сухомлинський В. Рідне слово (з книги «Серце віддаю дітям»). *Мала сторінка* // <https://mala.storinka.org/василь-сухомлинський-рідне-слово-з-книги-серце-віддаю-дітям.html>
 11. Самойленко Н. Аксіологічний підхід до формування мовленнєвої культури здобувачів початкової освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. № 5. Vol. 1. С. 7 – 20.

РЕАЛІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ У ГУРТКОВІЙ РОБОТІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИ

Рабаджи К. С.

Основу питання щодо диференціації навчально-виховної роботи з урахуванням можливостей різних учнів заклав ще філософ Платон у III столітті до нашої ери. Його послідовниками вже у XX столітті були, зокрема,

В. Л. Штерн (філософ і психолог) та Е. Клаперд (лікар, психолог, педагог) казав, що «школа має бути в міру можливостей дитини, відповідно до якого навчання повинно бути пристосованим до індивідуальних нахилів, потреб і можливостей учнів» [7, с. 7].

Багато вчених, педагогів, психологів працювали над цією проблемою, але лише німецькому педагогу, на початку XX століття, Й.А. Зіккінгеру вдалося на практиці застосувати цю концепцію. На основі проведеного аналізу педагог особисто реформував освітню систему, виходячи з принципів єдиної школи та необхідності відповідності навчального навантаження та методів навчання індивідуальним можливостям учнів...Лозунгом Й.А. Зіккінгера було: «Не всім однакове, а кожному відповідне» [12, с. 54]. Він вважав, що найбільшим недоліком колективної роботи є те, що вона не підлаштована під різні рівні розвитку учнів та керується неправильним критерієм відбору, а саме за віком.

Проведений аналіз літератури показує, що реалізація диференційованого підходу в системі розвиваючої освіти не може бути зведена тільки до обліку фізичних і психофізичних особливостей людини. Однак, становлення дитини пов'язано з розвитком її тілесної, душевної і духовної форм життя в їх єдності. І, відповідно, для нового прочитання диференційованого підходу в розвиваючій освіті необхідні уявлення про віковий розвиток дитини: як суб'єкта діяльності; як дитини, здатної міркувати над своїм життям і діяльністю; про розвиток особистісної позиції в системі відносин з іншими, а також педагогічні уявлення про умови, в яких даний розвиток можливий.

Тільки на цій основі можна побудувати певну вікову систему педагогічної діяльності. І така система знань дозволяє рухатися не шляхом «спроб і помилок», а цілеспрямовано проектувати і розробляти нові перспективні напрями модернізації та розвитку освіти. Звісно ж, що саме з цією логікою диференційований підхід в сучасній розвиваючій освіті може отримати комплексну розробку на основі віково-орієнтованої концепції організації системи педагогічної діяльності, експериментально перевіреної і апробованої в розвиваючій системі, що включає всі освітні ступені.

Із розвитком педагогічної теорії і накопичування наукових знань і практичного досвіду розвивалася і проблема індивідуалізації та диференціації навчання і виховання. В своєму розвитку вона пройшла декілька головних етапів [8, с. 27].

Перший етап включає розробку загальних положень та рекомендацій в визначенні та врахуванні індивідуальних особливостей дітей та їх реалізація на практиці. Так автор «Великої дидактики» та «Материнської школи» Я.А. Коменський зазначав, що у дітях більше здорової первонародженої чистоти й непогрішності, аніж вважалось раніше, тому необхідно сприяти їхньому розвитку.

Другий етап містить теоретичний рівень розробки індивідуального та диференційованого підходів до учнів в навчанні й вихованні.

Варто відзначити, що основоположником теоретичного обґрунтування індивідуального та диференційованого навчання можна вважати великого педагога минулого сторіччя К.Д. Ушинського. Саме він довів теоретично та практично, що головна умова якісної освіти – це, насамперед, врахування вікових та інших особливостей учнів, їх індивідуальності. Крім того, К.Д. Ушинський перший серед вчених-практиків довів, що діти за своєю природою «...занадто індивідуальні» [11, с. 154]. Досить відома його думка була про те, що, коли педагогіка хоче виховати людину за усіма правилами, то вона має передусім вивчити її з усіх сторін. Йому належить ідея інтеграції індивідуального та диференційованого підходу до учнів в умовах

колективної роботи, що наразі є основоположною ідеєю в класно-урочній системі навчання. Дана думка виступає методологічним положенням як для дослідників так і для педагогів-практиків.

Третій етап вміщує індивідуальний та диференційований підходи, що розглядалися як педагогічні принципи на рівні соціального, педагогічного і психологічного експериментів. Даний період почався в двадцяті роки ХХ століття. Сама ідея індивідуальною та диференційованого підходів набуває найширшого розмаху у теорії й практиці. Варто зазначити визначення даних понять.

Диференціація (від лат. *differentia* – відмінність) тлумачиться як поділ, розчленування, розшарування будь-чого на окремі різномірні елементи.

Диференціація – це врахування індивідуальних особливостей дітей в тій формі, коли вони вже готуються на основі деяких особливостей для окремої роботи, здебільшого діяльність у цьому випадку проходить за кількома різними планами та програмами [10, с. 80].

Диференціація – одна із головних умов розвитку творчої особистості. Сам принцип диференційованого підходу до учнів передбачає оптимальне пристосування навчального матеріалу і методів навчання до індивідуальних здібностей кожного вихованця [11, с. 39].

Індивідуалізація – це, загалом, процес здійснення принципу індивідуального підходу до учнів. Саме індивідуальний підхід передбачає при виборі методів, засобів, темпу навчання якнайповніше врахування та розвиток індивідуальних відмінностей, здібностей учнів [7, с. 9].

Індивідуалізація досить тісно пов'язала із диференціацією навчання. Диференціація – це, насамперед, цілеспрямоване навчання груп учнів, які виділяються керівником гуртка за схожими індивідуальними особливостями, здібностями [9, с. 89].

Індивідуалізація навчання є метою, а диференціація виступає засобом для досягнення цієї мети, тобто є засобом індивідуалізації.

Мета диференційованого підходу – пристосувати умови навчання до особливостей різних груп учнів та забезпечити кожному учневі оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі роботи.

Диференціація має такі два види (табл. 1).

Види диференціації	
Зовнішня «профільна»	Внутрішня «рівнева»

Табл. 1

Варто відмітити, що зовнішня диференціація – це, зокрема, така організація навчально-виховного процесу, за якої врахування індивідуальних особливостей учнів здійснюється в спеціально організованих класах, групах, школах. Тобто, комплектування даних шкіл, класів, груп учнями здійснюється на основі певних критеріїв. Цими критеріями є задатки, нахили, здібності, а також майбутній професійний інтерес. Сьогодні зовнішня диференціація проявляється в досить широкій мережі гімназій, ліцеїв, спеціалізованих шкіл, класів із поглибленим вивченням предметів, профільних класів, та класів із випереджальним розвитком, класів вирівнювання, класів за рівнем знань, факультативів, курсів за вибором.

Щодо внутрішньої диференціації, то це організація навчального процесу, за якої врахування індивідуальних особливостей учнів проводиться в умовах роботи в звичайних класах, групах. В основі даної диференціації задатки, здібності, нахили до вивчення тих або ж других предметів, темп засвоєння матеріалу; особливості пам'яті, мислення, уяви. Головним поняттям даного виду диференціації є рівень засвоєння інформації. Тож, варто відзначити, що психологія навчання [12, с. 8] виділяє таких п'ять рівнів засвоєння інформації як: розуміння, розпізнавання, репродуктивний, продуктивний та творчий рівень (табл. 2):

Високий рівень складності	Вимагають від учня самостійної творчої діяльності в ситуаціях, які відрізняються від звичайних: матеріал подано в нових взаємозв'язках.
---------------------------	---

Середній рівень складності	Виконання цих завдань засновано на репродукції набутих знань у нових умовах з подальшим теоретичним і практичним поясненням. Навчальні вміння, знання і навички, сформовані на попередніх заняттях, учень застосовує за аналогією.
Низький рівень складності	Завдання репродуктивні й вимагають застосування знань за зразком з наявним інструктивним матеріалом.

Табл. 2.

Водночас, використання рівневої диференціації дає можливість:

- гуманізувати освітній простір;
- сформувати в учнів пізнавальні потреби, навички самооцінки, планування та регулювання власної діяльності;
- розвивати навички групової, парної, індивідуальної роботи;
- максимально враховувати індивідуальні особливості, інтереси та здібності учнів.

Окрім того, здійснення такої рівневої диференціації на практиці передбачає:

- а) вивчення типологічних особливостей школярів;
- б) організаційне розв'язання проблеми диференціації (власне поділ на групи);
- в) вивчення основних вимог програми та змісту роботи.
- г) побудова на даній основі системи різнорівневих завдань;
- д) управління ходом виконання роботи [6, с. 74].

Для того, щоб дитина з особливими освітніми потребами була здатна відчувати насолоду від своєї чи чужої творчості, реалізованої у художньому виробі, їй необхідно мати певну інформаційну підготовку, достатній рівень розвитку уяви і чуттєвої сфери.

В гуртковій роботі з використанням предметно-практичної діяльності вирішуються наступні навчально-виховні та корекційно-розвивальні завдання, розширення сенсорного досвіду та знань учнів про навколишнє середовище, накопичення життєвих понять на основі сенсорного дотикового сприйняття: 1) активізація мислиннєвої діяльності та мовленнєвого спілкування; 2) розвиток загально-трудових умінь та навиків при використанні гурткових видів діяльності; 3) виховання психологічної та практичної готовності до трудової діяльності – співтовариству, колективізму, працелюбності, самостійності, активності, естетичного смаку.

Індивідуальні відмінності виявляються і в типах мислення: у одних дітей переважає практично дієве мислення, у других – наочно-образне, а у третіх – словесно-логічне [3, с. 11]. У реальному житті всі три види мислення взаємозалежні, і процес навчання повинен бути спрямований на формування кожного з них.

Звідси випливає висновок про необхідність використання на гуртку, особливо при подачі нового матеріалу, широкого арсеналу засобів наочності – схем, креслень, картин, плакатів, опорних карток і т.п. наявність учнів з різними типами мислення пред'являє особлива вимога до викладу навчального матеріалу, воно повинно бути не тільки інформативним, доступним, а й емоційним, яскравим, що викликає в учнів певні уявлення, асоціації, зорові образи [4]. Необхідно створити оптимальні умови для розвитку особистості, найбільш повного врахування індивідуальних відмінностей учнів. Шлях створення цих умов – диференційований підхід.

За наявності індивідуальної роботи з кожною дитиною, такий варіант не створює додаткових труднощів і дозволяє варіювати характер подачі нового матеріалу, темп вивчення матеріалу, кількість завдань, швидкість роботи і т.п. [5, с. 45].

Такий варіант дозволяє врахувати функціональний стан дитини, його працездатність, стомлюваність і при необхідності дати можливість навіть в

процесі роботи гуртка перепочити, змінити позу, ефективно провести фізкультпаузи і зняти напругу. Практично у кожній дитини бувають не тільки години, але і дні, коли вона не може інтенсивно працювати. І при фронтальному варіанті роботи такий день – непоправна втрата сил, енергії, старання, підкріпленого усвідомленням власної неумілості, нездатності (на яку вказують і в школі, і вдома). Даний варіант пропонує «виключити» таку дитину з навчального процесу і зробити все з новими силами в наступний раз. Цей варіант передбачає (при необхідності) і роботу з однією дитиною. Важливо зауважити, що склад групи може змінюватися, він може бути різним на різних заняттях, так як диференціація може бути проведена за різними критеріями.

Диференціацію змісту навчальних знань можна здійснювати:

1) за рівнем творчості (не творче виконання завдань – це робота за зразком, робота по відтворенню знань. До творчих завдань відносяться вправи, що відрізняються від стандартних); 2) за рівнем труднощі; 3) за обсягом (виконується ще крім основного і додаткове завдання аналогічне основному. Це обумовлено різним темпом роботи учнів. Диференціація за обсягом поєднується з іншими способами, можуть бути творчі або більш важкі завдання. Додатковими можуть бути завдання на кмітливість, завдання ігрового характеру) [6, с. 74].

Картки-помічники є або однаковими для всіх дітей групи, або підбираються індивідуально. Учень може отримати кілька карток з наростаючим рівнем допомоги. Від заняття до заняття ступінь допомоги учневі зменшується [1, с. 33].

На картках можуть використовуватися різні види допомоги: зразок виконання завдання: показ способу розв'язання, зразок міркування; довідкові матеріали; алгоритми, пам'ятки; ілюстрації, короткий запис, схема; роз'яснення слів, вказівка на яку-небудь деталь; допоміжні питання; план рішення; початок вирішення; характер навчально-виховних дій.

Способи диференціації можуть поєднуватися один з одним, а завдання можуть пропонуватися на вибір. Необхідність диференціації контингенту осіб, які мають порушення органів слуху, тісно пов'язана з практикою побудови педагогічних типологій дітей зі стійкими порушеннями слуху.

Надзвичайно важливо, щоб дитина, в якій виявлено художній хист мала можливість його розвивати, мала умови для формування художніх здібностей. Адже саме соціальні умови на основі природних даних формують художній талант.

Творчість – це діяльність людини в результаті якої створюються нові матеріали і духовні цінності. Головною діючою особою у гуртковій роботі є дитина, як індивідуальність, як потенційний творець власних цінностей.

Ефективність формування і розвитку творчих здібностей у гуртковій роботі у більшості залежить від вміння керівника організувати творчу діяльність школярів, якщо завдання для дітей будуть доступними, то їм буде працювати легко і цікаво. Складність їх повинна бути узгоджено з кожним «кроком» творчого розвитку школяра.

Традиційно в таких творчих групах реалізувати принципи особистісно-орієнтованої освіти значно легше, відбувається зустріч особистостей керівника гуртка і учня. Успіх багато в чому визначається готовністю керівника гуртка виходити з інтересів учня, його рівня розвитку творчих здібностей.

Творчість дітей – це глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження, самоутвердження, в якому яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якими-небудь правилами єдиними обов'язками.

Варто виділити методику організації і проведення занять та її основні принципи:

1. Принцип мотивації. Свобода вибору дітьми освітньої діяльності, виду, типу та форми діяльності, результатів її освоєння. В гурток діти записуються добровільно. Мотивація – навчитися робити те, що їм цікаво, зробити вироби,

які вони бачили на виставках, у інших учнів або різних знайомих. У старших школярів – зробити щось своє, оригінальне і таким чином, виділитися серед однолітків.

2. Принцип врахування інтересів. Формування авторської позиції учня первинно. Як об'єкт праці вибираються тільки ті вироби, які хочуть робити гуртківці. Творча діяльність повинна ґрунтуватися, перш за все, на особистих задумах, обумовлених мотивацією, породженої дитячої фантазією і уявою. Як показує досвід та практика, організація шкільних гуртків одного профілю призводить до значного відсіву гуртківців із-за характерного для дитячого віку нестійкого інтересу. Тож, необхідний широкий вибір різних видів творчої діяльності, щоб дитина в повній мірі могла проявити себе.

3. Принцип врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей. З перших практичних занять керівник повинен встановити позитивний психологічний контакт з учнями, захопити їх творчою роботою, а також виявити ступінь їх готовності для забезпечення подальшої успішної роботи. Художній смак і терпіння розвивається, перш за все, на основі придбаного досвіду. Діти молодших класів, як правило, маючи недостатні знання і досвід, переоцінюють свої можливості, вибирають складні вироби, тим самим, швидко втомлюються, не завжди закінчують роботу, не отримують задоволення, розчаровуються [2, с. 44]. Тут керівник гуртка займає позицію натхненника, співтворця, координатора процесу діяльності.

Учням пропонуються нескладні, але в той же час цікаві вироби, які можна зробити за кілька занять. Особлива увага надається обробці. Вона, як правило, є найважчим для цього віку. А більш старші учні здатні виготовляти один виріб тривалий час, домагаючись поставленої мети.

4. Принцип клубної форми організації гуртка. На жаль, не всі учні, які бажають займатися в гуртку, мають один і той же вільний час для відвідування занять. Необхідно враховувати розбіжність початку і кінця занять для різних класів, зайнятість додатковою освітою (спортивні секції,

курси тощо). Тому розклад гуртка є обов'язковим тільки для керівника гуртка.

5. Принцип перспективи. Кожна дитина ставить перед собою мету, яку вона повинна досягти в майбутньому. Постійно розвиваючи інтерес учнів до занять, необхідно вибрати таку форму їх проведення, при якій надається можливість самостійного творчого підходу до переробки моделей або створення нових образів. Необхідний широкий вибір різних видів творчої діяльності, щоб дитина змогла проявити себе в повній мірі.

6. Принцип досягнення мети. Важливо виходити з можливостей та потенціалу учня в будь-якому виді творчості. Дуже часто дитина, не закінчивши виготовлення виробу, хоче зробити інший виріб. Потім стають нецікавими і наступні види робіт, і вона перестає відвідувати заняття гуртка, так і нічого і не зробивши. До такого учня потрібен особливий підхід. Керівник гуртка повинен надати допомогу дитині або залучити до надання допомоги більш досвідчених гуртківців. Він повинен переконати учня, що роботу потрібно доводити до кінця і, підтримуючи прагнення зробити щось інше, не дозволяти починати нове не закінчивши старе. З перших занять важливо привчати дітей до акуратності в роботі, роз'яснювати, що даний вид діяльності не терпить поспіху, неохайності і навіть невеликі дефекти можуть зіпсувати зовнішній вигляд і якість виробу.

Активна робота будь-якого гуртка сприяє вихованню естетичної культури і працьовитості учнів, розширенню їх політехнічного кругозору, розвитку здатності сприймати і відчувати прекрасне. Займаючись в гуртку, учні зможуть поглибити знання і вміння з їхньої справи і застосовувати в суспільно корисній праці в школі і вдома. Робота гуртків технічної та художньої творчості має відбуватися в нерозривному зв'язку з діяльністю учнів в школі на уроках праці та в позаурочний час. І вона є одним з ланок навчально-виховної роботи і покликана вирішувати єдині з нею педагогічні завдання. Заняття повинні забезпечувати естетичний і художній розвиток учнів, носити виховуючий характер.

Отже, застосування таких методів реалізації диференційованого підходу у гуртковій роботі може застосовується в різних ланках процесу навчання. Диференційований підхід у гуртковій роботі дозволяє удосконалити знання, вміння і навички кожного учня в окремо взятому гуртку і, таким чином, зменшити його відставання, поглибити і розширити знання, виходячи з інтересів і здібностей учнів.

-
1. Бондарчук Н. Я., Чернов В. Д. Застосування диференційованого підходу при навчанні танцям дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2014. Вип. 31. С. 32 - 36.
 2. Братанки О. Проблема дефініцій базових понять у теорії диференційованого навчання. *Рідна школа*. 2000. № 7. С. 43 - 45.
 3. Заперченко Н. Диференційований підхід до навчання. *Початкова школа*. 2000. № 5. С. 10 - 12.
 4. Каськевич Т. І. Використання технології диференційованого навчання на уроках у початкових класах. *Наукове мислення*.// <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/281-vikoristannya-tekhnologiji-diferentsijovanogo-navchannya-na-urokakh-u-pochatkovikh-klasakh>
 5. Корсакова О. Про технологію диференційованого навчання. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 44 - 48.
 6. Кубрак В. І., Дроб'язко П. І. Диференційоване навчання в початкових класах. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 2(3). С. 71 - 76.
 7. Радченко І.О. Диференційоване навчання в позашкільному закладі. Розробка засідання «Школи професійної майстерності». *Позашкільна освіта*. 2013. № 2 (26). С. 7 - 11.
 8. Сердюченко Н.Б. Корекційно-розвиваюча спрямованість навчально-виховної роботи в Жовтневому НРЦ. *Нива знань*. Дніпро, 2017. № 2. С. 26 – 28.
 9. Сікорський П.І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. Львів: Каменяр, 1998. 196 с.
 10. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / За ред. академіка В. І. Бондаря. Луганськ : Альма-Матер, 2006. 464 с.
 11. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти / Автори-упоряд.: П. І. Матвієнко, Н. І. Білик, О. О. Новак. Полтава: ПОІППО, 2006. 292 с.
 12. Хохліна О. П. Основи спеціальної психології: курс лекцій. Київ : НАВС, 2011. 104 с.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Федорова І. В.

Сучасне життя потребує фахівців, здатних не лише володіти знаннями та вміннями, оперативно орієнтуватися в динаміці змін в інформаційному просторі, але й критично і творчо мислити. Тому однією з найактуальніших проблем сьогодення є розвиток і формування творчої, всебічно розвинутої особистості. З моменту здобуття незалежності Україна зіткнулась з величезними труднощами та проблемами в освітній та культурній сферах життєдіяльності держави. «Повна ціннісна переорієнтація суспільства можлива лише як зміна ціннісних установок поколінь, оскільки одне й те ж покоління нездатне на радикальну переорієнтацію зразків своєї ментальності й поведінки й неминуче потерпає від власної половинчастості та впливу стереотипів минулого» [2]. Таким чином ми усвідомлюємо важливість розуміння цінностей на сьогоднішньому етапі розвитку суспільної думки у процесі підготовки фахівців-аграріїв.

Реалізація концепції розвитку сучасної вищої освіти з її викликами та реаліями неможлива без використання як творчого потенціалу професорсько-викладацького складу, так й інноваційних методів навчання. У формуванні нової школи, конкурентоспроможної й творчої особистості здобувача вищої освіти важливу роль відіграють саме заклади вищої освіти. Кожний такий заклад має бути зацікавлений у перебудові та розвитку системи освіти в Україні. З розвитком цивілізації у XXI столітті питання гідного виховання творчої особистості не втратило своєї актуальності, а мабуть, ще більше її набуло. На нашу думку, соціокультурне середовище виступає вагомим чинником у процесі формування особистісної культури на життєвому та творчому шляху здобувача вищої освіти. Тим самим формує ключову здатність психологічного потенціалу людини обирати безліч альтернативних варіантів серед життєвих стратегій, не зважаючи на визначальні природні і

соціальні закономірності. Особистість повинна постійно підпорядковуватися природним законам об'єктивної реальності та відслідковувати етапи соціалізації в соціумі відповідно до об'єктивних законів, правил і норм суспільства. Тому і природа, і соціум є середовищами для людини примусовими, які вимагають певних видів діяльності і поведінки, на відміну від соціокультурної сфери, яка постає середовищем людського буття. Таким чином людина може здійснювати життєво визначальний вибір і приймати екзистенційні рішення. Сучасний світ змінився. Через зміну пріоритетів і розвиток поглядів на життя змінилась і система виховання. Сьогодні перед викладачами Одеського державного аграрного університету стоїть важливе завдання – виховати та підготувати творчу молодь, яка спроможна активно включатися в якісно новий етап розвитку інформаційного суспільства.

Творчість не існує поза особистістю, тому завжди розглядається в особистісному контексті. Індивідуально-творчі якості особистості педагога виявляються, перш за все, у педагогічній творчості. Схема творчої діяльності педагога у загальному вигляді відповідає структурі творчості. А творче ставлення до праці розуміється як прагнення людини до створення нових, більш досконалих, оригінальних методів втілення задуму, до оволодіння новими методами роботи [1, с. 154]. Тож недостатньо дати знання й вміння студентам, потрібно навчити їх орієнтуватися в потоках інформації, систематизувати, обирати потрібне й нести відповідальність.

Адаптація сучасного закладу вищої освіти до цифрового суспільства та умов сучасного ринку праці є важливою в професійному розвитку і становленні майбутнього фахівця. У цьому контексті доцільно говорити не про професію, а про середовище професійної діяльності та характер сучасної взаємодії, яка передбачає особистісний компонент. Але педагогічна творчість має власні особливості, які обумовлюються специфікою педагогічної діяльності. Саме цю специфіку необхідно враховувати у процесі формування творчої особистості майбутнього фахівця-аграрія.

Самореалізація особистості педагога тісно пов'язана із самопізнанням власного творчого потенціалу, що характеризує міру можливості ставити й вирішувати нові завдання у сфері педагогічної діяльності. Тому у процесі підготовки здобувачів вищої освіти необхідно створювати умови для моделювання та осмислення навчально-виховних ситуацій, спрямованих на формування позитивної професійної «Я-концепції».

Доцільно також спрямовувати студента до постійного професійно-особистісного саморозвитку, який є способом особистісно-творчого збагачення не лише професійними компетенціями, а й цінностями. Усвідомлення цінностей професійної діяльності сприяє актуалізації професійних якостей, прагненню реалізувати особисті здібності та проявити ініціативу.

Таким чином, застосування педагогами вищої школи сучасних технологій, засобів, форм, методів, обмін досвідом, створення нових освітніх продуктів, участь у конференціях, форумах, семінарах та майстер-класах не звільняє від головного – формування творчої особистості майбутнього фахівця. Однак педагогічна ініціатива тільки тоді забезпечує досягнення позитивного результату, коли вона підкріплена відповідальністю. Тільки активність у сполученні з відповідальністю надає можливість завчасно передбачити все необхідне для вирішення у сучасному освітньому просторі нових завдань, які традиційними способами вирішити неможливо.

У даному ракурсі доцільним буде проілюструвати технології розвитку творчої особистості здобувачів вищої освіти в Одеському державному аграрному університеті. Для формування професійно-етичних компетентностей та розвитку творчої особистості майбутніх магістрів-аграріїв був впроваджений елективний курс. Предметним елективним курсом спрямованим на поглиблення знань з дисципліни «Педагогіка вищої школи» для магістрів-аграріїв, які прагнуть продовжити своє навчання в аспірантурі, є курс «Професійна компетентність педагога вищої школи». Впровадження такого елективного курсу для магістрів-аграріїв забезпечить поглиблене,

професійно зорієнтоване оволодіння педагогічною майстерністю, створить умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, намірів для формування чіткого орієнтування на певний вид майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з викладацькою діяльністю[3, с. 100].

Метою магістерської підготовки в аграрному закладі вищої освіти є набуття знань як зі спеціальних предметів, так і з педагогіки. Саме елективні курси можуть допомогти втілити цю мету. Магістр-аграрій має бути різнобічно ерудованою людиною. Окрім глибоких знань зі своїх спеціальних предметів, він повинен володіти ґрунтовними знаннями з питань історії української державності, політології, філософії, психології, етики.

У рамках елективного курсу «Професійна компетентність педагога вищої школи» проводилися проблемні лекції, які передбачають виклад матеріалу, що включає систему проблем і вимагає самостійної пошуково-дослідної діяльності здобувачів вищої освіти та розвитку їх творчої особистості. На таких лекціях застосовувався диференційований підхід до навчання. Психологічну підготовку розпочинали з проблемної ситуації, аналізу суперечностей, формулювання проблемних запитань, участі у пошуку відповідей на них, магістри ОДАУ максимально залучалися до участі в лекціях[3, с. 105].

Зміст проблемної лекції увібрав досягнення науки і практики, об'єктивні протиріччя на шляху наукового пізнання і засвоєння його результатів у навчанні. Таким чином, для проблемного викладу відбиралися вузлові, найважливіші питання курсу, які у своїй сукупності були пов'язані з різними дисциплінами, але підпорядковувалися загальній ідеї – формуванню професійно-етичної компетентності та розвитку творчої особистості майбутніх фахівців-аграріїв.

Проведення тренінгів у ході впровадження елективного курсу допомогло магістрам-аграріям творчо переосмислити теоретичний матеріал та сформувати вміння вирішувати професійні конфлікти. Проведенню тренінгів «Психологія педагогічної взаємодії між викладачем і здобувачем

вищої аграрної освіти» та «Запобігання конфліктів у педагогічній взаємодії» передувала самостійна підготовка магістрів-аграрії, під час якої було враховано профільну діяльність факультету. У результаті проведених тренінгів здобувачі вищої освіти усвідомили, що професійна зрілість здобувача вищої освіти неможлива без високої культури трудової діяльності і міжособистісного спілкування в колективі, без професійної етики, творчого підходу до вирішення фахових завдань, комплексу моральних принципів – таких, як працелюбство, відповідальності кожного за свою роботу та її результатів. Основна діяльність будь-якого фахівця проходить у колективі. Його ставлення до товаришів, друзів та інших людей, його вчинки і поведінка не можуть не викликати певної реакції, оцінки з боку оточення. До того ж людині не байдуже, що думають про нього у колективі однолітки, старші наставники. Тому у ході тренінгів розглядалися методи заохочення і санкцій, в основі яких лежить оцінка діяльності й поведінки індивіда. І хоча цю групу методів не можна вважати основною, заохочення і санкції широко використовуються у практиці роботи вищої школи. В ході проведення тренінгів майбутні аграрії констатували, що ефективність колективної роботи значною мірою залежить від здатності кожного до співпраці, від вміння працювати з людьми, від рівня культури, власної креативності.

У контексті європейської інтеграції вищої освіти України виховання здобувачів вищої освіти потребує нового підходу до науково-педагогічного процесу. Сьогодення вимагає перегляду навчальних методик щодо підготовки магістрів-аграріїв. У зв'язку з цим нами було запроваджено в курсі дисципліни «Педагогіка вищої школи» новий підхід у навчанні здобувачів вищої освіти. Основним завданням навчання в ОДАУ є підготовка творчих, високоосвічених фахівців, здібних до діяльності в різних умовах, які прагнуть до постійного самовдосконалення та розвитку. Підготовка цих фахівців вимагає, щоб такими здібностями насамперед володіли ті, хто забезпечує процес виховання й навчання. Тобто, щоб викладач закладу вищої освіти був не просто фахівцем своєї галузі, а й

творчою особистістю. Сьогодні необхідний такий педагог-професіонал, який насправді є суб'єктом педагогічної діяльності, а не тільки носієм сукупності наукових знань і способів їх передачі, який зорієнтований на розвиток особистісних рис здобувачів вищої освіти, а не тільки на трансляцію знань, умінь і навичок, який уміє практично створювати розвиваючі освітні ситуації, а не просто ставити й вирішувати вузько дидактичні завдання. Викладачеві закладу вищої освіти важливо вміти реально оцінювати умови та контекст взаємодії, установлювати й підтримувати контакти, урахувати психологічні особливості сьогоденного здобувача вищої освіти, ефективно розв'язувати конфліктні ситуації не методом погроз, а шляхом співпраці, не боятися брати на себе відповідальність і вміти швидко відновлюватися після значних навчальних емоційних навантажень. Усе це вимагає серйозного перегляду шляхів удосконалення професійного становлення педагогів, які працюють у ЗВО. Професія педагога належить до типу професій “людина – людина”. Предметом інтересу, розпізнавання, обслуговування, перетворення в цьому типі професій є соціальні системи, співтовариства, групи людей, і тому професійне становлення відбувається в процесі спілкування, діяльності та інших видів соціальної активності.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [4].

Отже, педагогічна творчість є ключовою умовою формування професійної компетентності майбутнього фахівця, дає поштовх розвитку

його творчої особистості. Майбутнє за синергією науки й креативності, за інноваційно й творчо мислячою особистістю, яка вміє застосовувати знання на практиці – є гарантією творчості у педагогічній сфері. У здобувачів вищої освіти необхідно формувати прагнення до активного творчого розвитку. При цьому важливе значення набуває самореалізація особистості в адаптивній, евристичній та креативній формах. Адже сучасність нас ставить перед фактом безперервної освіти, яка дозволяє особистості постійно перебувати в загальному руслі розвитку цивілізації, підтримувати власну конкурентоспроможність протягом життя, забезпечує можливість у процесі навчання оперативну, системну і послідовну освоювати нові знання, інформацію, принаймні її перманентного накопичення і розвитку, тобто орієнтуватися в складному і потужному потоці інформації, оновлюється з блискавичною швидкістю, впевнено існувати і розвиватися в інформаційному суспільстві впродовж життя. Це є дуже важливим у контексті розробки освітянської стратегії формування творчої особистості.

-
1. Зайченко І. В. Педагогіка: підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Вид. Ліра-К, 2016. 608 с.
 2. Нищук Є. Культура України – основа ціннісного та економічного фундаменту держави. *Фахівцю бібліосервісу*. 2017. 16 березня. // <https://lib.if.ua/prof/?p=2033>
 3. Ногінська А. О., Чебан О. М., Федорова І. В. Впровадження елементів елективного курсу в процес підготовки магістрів-аграріїв ОДАУ. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Одеса, 2019. Вип. 94. С. 100 - 109 // <https://abbsl.osau.edu.ua/index.php/visnuk/article/view/67/60>
 4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. *Освіта. ua*// <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ АРІСТОТЕЛЯ

Синельник О.

Тема «Феномен політичної філософії Арістотеля» є дуже актуальною у сучасному контексті. Адже, ідеї філософа зараз є джерелом західної політичної думки. Його філософія є актуальною тому, що в ній викладене

глибоке розуміння природи політики та держави, справедливості та рівності, демократії та прав людей. Філософія Арістотеля продовжує обговорюватися вже протягом багатьох років. Арістотель – відомий давньогрецький філософ, логік, науковець-енциклопедист, засновник класичної логіки. Народився 384 р. до н.е. в місті Стагір у родині дуже відомого лікаря Нікомаха. Сімейну справу Арістотель не продовжив, проте у своїй філософії часто звертався до медицини [1]. Вже у 17 років майбутній філософ поїхав до Афін та вступив до Платонівської школи. Спочатку Арістотель був старанним здобувачем, який дотримувався принципів, від яких згодом втомився. Школа була для нього джерелом знань та натхнення. В ті часи він писав свої твори, які відкрили його риторичні здібності. Саме риториці він присвятить все своє життя. Згодом, завдяки своїм успіхам, Арістотель отримав місце викладача у школі. Загалом в академії він перебував 20 років [1, 2, 3].

У 343 (342) році до н. е. Філіп II запросив Арістотеля стати вихователем для його сина Олександра, якому виповнилося тринадцять років. Філософ погодився та переселився в царську резиденцію Пеллу, а згодом у Мієзу. Він викладав своєму вихованцю історію Греції і Персії, географію, політику, поезію, насамперед твори Гомера. З часом, відомий всім Олександр Македонський буде говорити, що батько дав йому життя, а Арістотель те, за що його варто шанувати. У 339 році до н. е. виховання було завершено і Арістотель повернувся до свого рідного міста Стагір, де прожив наступні три роки [3]. Після битви при Херонеї у 338 році до н. е., Олександр став царем, а Арістотель у 336 році до н. е. повернувся в Афіни. Там з допомогою свого друга Антіпатра, він відкрив свою філософську школу Лікей або ще відому як перипатетична. Цю школу навіть можна назвати дослідницьким університетом. Спосіб навчання був специфічний: Арістотель читав лекції про метафізику, фізику, діалектику, прогулюючись по саду. Він залучав своїх слухачів збирати фактичний матеріал, який у подальшому використовував у своїх працях. Прикладом є його відомий твір «Політика», при написанні якого було використано дані з державного устрою 158 давньогрецьких

полісів, які збирали багато людей [2, 3]. Під час анти-македонського повстання, яке відбулося у 323 році до н. е., Арістотель переїхав до міста Халкиду у Греції. Де у 322 році до н. е. помер від хвороби шлунку [7].

Філософські ідеї Арістотеля відігравали важливу роль у його житті та творчості. Вони були основою його світогляду, визначали його інтереси та спрямували його діяльність. Він написав понад 150 творів в різних галузях знань. Його головні праці включають «Метафізику», «Нікомахову етику», «Політику», «Риторику» та «Поетику». У цих творах Арістотель розробив всебічний філософський підхід до світу, який включав теорію буття, етику, політику, естетику та інші аспекти людського життя. Арістотель був першим хто відкрив фізику, як вчення про природу та визначив її основний термін – рух. Також він займався розкриттям анатомічної суті тварин, описував механізми руху чотириногих, вивчав молюсків, риб, земноводних, плазунів, комах. Один з його висловів: «Найкраще сприймає речі той, хто знає їхній початок і стежить за їхнім поступовим розвитком» [2]. Найбільший внесок Арістотеля в природознавство в тому, що він запропонував свою систему світу. Він вважав, що в центрі Всесвіту розташувалася нерухома Земля, а навколо неї рухаються небесні сфери з закріпленими зірками і планетами. Його ідеї і пізнання втілилися в працях «Про виникнення і знищення», «Про небо», «Метеорологія» [1]. Філософію Арістотель поділив на 3 види: практичну, поетичну, теоретичну. Він визначив 4 причини всього сущого на планеті: матерія, форма, причина, мета. Відкрив закони логіки і створив класифікацію властивостей буття, засновану на певних ознаках і філософських категоріях. Арістотель створив вчення про душу, яка на його думку, була пов'язана з духовною і матеріальною складовими. Заперечував існування ідей поза речами. Арістотель першим розділив філософію на дві науки – теоретичну та практичну. «Перша філософія», або метафізика, має своїм предметом «сущє як таке» на відміну від «другої філософії», яка вивчає тільки якийсь вид сущого. У своїй першій філософії Арістотель всебічно обговорив сутність пізнання, а у своїх логічних трактатах створив засоби для

пошуку і доведення істини. Цим самим він заклав філософські засади науки, на яких ґрунтувався її подальший розвиток протягом багатьох століть. Арістотель вважається засновником етики, як філософської науки. Він вивчав етику та мораль і розробив концепцію щастя, як кінцевої мети людського життя. Він вірив, що філософія має сприяти пізнанню і розумінню світу та природи людини. Ці ідеї стали основою для філософських досліджень пізнання, істини і філософської рефлексії [2, 3].

Саме з іменем Арістотеля пов'язане зародження політичної науки як самостійної. Вперше в історії наукової думки він здійснив спробу комплексного розвитку політичної науки, яка виявилася пов'язаною з етикою. Написав велику кількість праць, зокрема на політико-правову тематику. Прикладами, що дійшли до нашого часу є: «Політика», «Афінська політія» або «Афінівська Конституція», «Етика» і «Риторика» [8]. Політику Арістотель визначав, як цивілізовану форму діяльності спільноти, що спрямована на досягнення «загального блага», закріпив за нею функції узгодження загальних та приватних інтересів, здійснення панування і керування суспільними справами. Під політикою розумівся особливий підхід до організації управління суспільством [5]. Державу вважав продуктом природного розвитку. Людина за своєю природою істота політична, і тільки в державі завершується ця генеза політичної природи людини. Головною ідеєю трактату «Політика» є концепція загального блага, в межах якої філософ розглядає соціально-політичну теорію. За думкою Арістотеля, ідеальна держава відповідає його уявленням про справедливість і сприяє досягненню блага громадян. Він визнавав поліс як спеціально організоване співтовариство людей, тобто поліс – це перш за все люди, а вже потім матеріальні блага та інституції [6].

Найкращою формою правління філософ вважав «політію», держава, що складалася б із «середніх» людей. Тобто все в їх житті носило б поміркований або ж «середній» характер. Політія позиціонується, як найсправедливіша форма правління, тому що присутня політична засада

рівноправ'я. Урядовці мають обиратися на короткий термін, що дає змогу знизити можливість зловживання посадовими привілеями. Ціллю держави Арістотель визначав «виховання культурних людей, у яких розум аристократа поєднується з любов'ю до наук та мистецтва» [6]. Арістотель вважав, що держава має бути достатньо великою, аби мати змогу ефективніше себе захистити та задовольнити свої потреби. Але не надто велика для конституційного правління. Філософ впевнений, що великим містом ніколи не вдасться вдало керувати [6].

Також Арістотель виділяв та досліджував різні форми уряду. Виділяв досконалі: монархію, аристократію, демократію та недосконалі: тиранія, олігархія, демагогія. «Правильними формами правління є ті, в яких правитель піклується про добробут людей, неправильними – де правителі піклуються лише про власні блага». Як економічний, так і політичний стан змінюються за значимістю і схиляють державу до більш чи менш крайньої форми [4, 6].

Для філософа ідеалом було конституційне правління, і ні в якому разі не деспотичне. Тому з самого початку Арістотель дотримувався думки, що над усіма має стояти закон. Це не була поступка людським слабостям, це було невід'ємною частиною доброго правління, а отже – характеристика ідеальної держави. Така форма правління передбачала незалежність обох сторін, держави та громадян. Конституційне правління в державі також тісно пов'язане з питанням про те, що краще – політика найкращих людей чи політика за найкращим законом, адже політика, спрямована на досягнення інтересів її суб'єктів, завжди є політикою за законом [3]. Виділив 3 особливості конституційного правління. По-перше, це влада в інтересах усього населення, на відміну від влади груп сумнівної моральної орієнтації або влади в інтересах окремих класів чи осіб. По-друге, це легітимне правління, засноване на обов'язкових правилах, обов'язкових як для урядовців, так і для народу, який немає права порушувати закони чи звичаї, а не на довільних і спонтанних рішеннях. По-третє, конституційне правління ґрунтується на добровільній згоді підданих і відрізняється від тиранії, яка

спирається виключно на застосування сили. Арістотель чітко виклав ці відмінні риси конституційного правління, але не систематизував їх, щоб з'ясувати, які зв'язки існують між ними і чи є цей перелік повним. Філософ виявляв великий інтерес до конституційного правління, оскільки серйозно ставився до ідеї, що закон є незайвою, а необхідною умовою цивілізованого життя, як зазначено в «Законах» [3].

Філософія Арістотеля виправдовує рабство. На його думку, рабство створила сама природа. Тобто, є люди, що від народження здатні лише слідувати чужій волі та здійснювати чужі замисли – це і є раби. Таким чином, раб є лише знаряддям у руках господаря і використовується лише для його блага. Робить чітке розмежування між звичайними громадянами та рабами. Перші мають абсолютне право брати участь у суспільному житті, права та привілеї. В свою чергу другі та осілі чужоземці були позбавлені всіляких прав брати участь у політичному житті [3, 6]. Філософ стверджував, що політика має сприяти досягненню щастя для всіх громадян. Також підкреслював важливість громадянської відповідальності та активної участі громадян у справах полісу. Він вважав, що громадяни несуть відповідальність за долю своєї політичної спільноти. [4]. Арістотель вважав, що справедливість є основою для будь-якого політичного устрою. Стверджував, що справедливість полягає в тому, щоб кожному належало те, що йому належить за його заслугами. Про війну Арістотель писав, що війна, яка ведеться проти тих, хто відмовляється коритися, завжди справедлива. Звичайно, така позиція була зумовлена тогочасними політичними реаліями. Отже, будь-яка війна була справедливою і чесною з точки зору її переможців [6].

У підсумку, ми можемо сказати, що філософські ідеї Арістотеля вплинули на подальший розвиток політичної філософії та політичних теорій. Його ідеї і на сьогоднішній день залишаються важливими для дебатів про справедливість, права людини, роль громадян та багато іншого. Звичайно, уявлення Арістотеля не є бездоганними, адже вони були написані в інші

часи, в іншому контексті та їх не завжди можна застосувати до сучасного світу. Однак, незважаючи на це, вони є цінним джерелом знань і розуміння, яке може допомогти краще зрозуміти природу політики і держави. Конкретно для України можна виділити такі аспекти, як: виховання дітей та підлітків, адже від їх свідомості залежить майбутнє держави; рівність прав всіх громадян, адже у нашій країні все ще простежується нерівність в певних моментах; підвищення справедливості та рівності обох сторін; піклування правителя в першу чергу про добробут громадян та держави.

-
1. Арістотель біографія коротко. *Dovidka.biz.ua* // <https://dovidka.biz.ua/aristotel-biografiya-korotko/>
 2. Арістотель – життя, філософія, книги. *Філософія і Релігієзнавство* // <https://tureligious.com.ua/aristotel-zhyttia-filosofia-knyhy/>
 3. Арістотель: політичні ідеали: 6. *ІЗБОРНИК*. // <http://izbornyk.org.ua/istpolit/ipd07.htm>
 4. Арістотель: політичні реалії: 7. *ІЗБОРНИК* // <http://litopys.org.ua/istpolit/ipd08.htm>
 5. Арістотель «Політика». *Хрестоматія для лінивих. Політологія*. 2020.18.03. // <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/jesse-cayden-dati-turu-na-2020-rik/>
 6. Клокун А. «Політика» Аристотеля: модель ідеальної держави. *Пломінь*. 2018. 06.10 // <https://plomin.club/politics-of-aristotle-the-model-of-an-ideal-state/>
 7. Творець філософських першооснов науки. До 2400-річчя з дня народження Аристотеля. *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. 2016. № 40 // <https://kpi.ua/aristotle>
 8. Особливості уявлень про державу та право у країнах Давнього Сходу та Античному світі. Державно-правові вчення Середньовіччя. Т. 1. *Національна Академія внутрішніх справ України*. // https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/lekcii/ivdp_t1.docx

ЯПОНСЬКЕ ТАТУЮВАННЯ ЯК ВИД МИСТЕЦТВА

Шевчук А.

Татуювання на людському тілі присутнє у загальнолюдській культурі ще з давніх часів. Сучасність не виняток, і зараз, як і тоді, тату мають свої сенси, свої за та проти. Японське татуювання, або іредзумі, – це давня

традиція, що налічує тисячі років. Воно вирізняється своєю складністю, технікою та символізмом, тобто, на мою думку, воно має усі ознаки мистецтва. Іредзумі – це не просто прикраса тіла, а й глибоко символічне мистецтво, яке має важливе значення в японській культурі. У цій роботі я поверхнево розгляну історію японського татуювання, його символізм і власне як це мистецтво виглядає у сучасності.

Японське татуювання стає все більш популярним у світі. Татуювання взагалі останні років 10 вже стали звичною прикрасою, особливо серед молоді. Все частіше можна зустріти на вулиці людину, тіло якої прикрашене не вже звичними нам класичними тату, а й тату у японському стилі. Не те щоб люди бажають бути самураями, чи взагалі як японські бандити якудза. Ні, вони лише вбачають красу та символізм у малюнку на тілі, символ що заволодів увагою людини чи символ, що відображає характер, життя, погляди. Не є винятком, коли люди підхоплюють масовий тренд та набивають собі якесь тату, навіть не заглиблюючись у його сенс, просто для того щоб прикрасити своє тіло, бути у тренді. У татуювання та причинах його наносити, звичайно, є не лише естетичний погляд, а і моральний, психологічний соціологічний сенс і так далі. Воно цінується як форма мистецтва і самовираження.

Щоб розглядати історію цього виду мистецтва треба, спочатку, зрозуміти, як все ж таки правильно називається цей стиль татуювання. Для зазначення японських традиційних татуювань використовується слово «іредзумі» (дослівно «введення чорнила під шкіру, щоб залишити на ній малюнок»). Також є й інший термін, який використовується у цій сфері – «хорімоно», що означає «вбитий у тіло» [5, с. 10]. Але все ж таки прийнято використовувати термін «іредзумі» для позначення тату у тому самому японському стилі, такому барвистому, яскравому, неповторному. Якщо ви побачите таке тату, то точно не сплутаєте його з іншими стилями.

Татуювання це такий вид мистецтва, що є притаманним більшості культур. Як і усюди татуювання говорило про те до якого плем'я відноситься

людина, що носить на собі малюнок, про його віру, статус, та навіть про статеву зрілість. Наприклад, найвідомішими носіями давніх іредзумі є плем'я айнів, що мешкало на території сучасної префектури Хоккайдо (представники цього племені й зараз існують, але вони асимільовані, адже вони вважалися варварами та довго зазнавали расових утисків, і часто знають про свою культуру навіть менше ніж етнологи). Цікаво, що у цьому племені тату більш притаманне жінкам, і тату це наносили на обличчя, так вони позначали всю інформацію про дівчину. Тату на обличчі можна назвати тогочасним «паспортом». Саме від цього племені японці й перейняли це мистецтво [4].

Іредзумі наносилися вручну за допомогою дерев'яних ручок та металевих голок, що були зв'язані між собою шовковою ниткою. Також у цьому ділі використовувалися спеціальні чорнила (нара, або ж зумі), що, певне, виготовляли з рослини індиго. Цей процес був не надто приємним, та доволі довгим. Митця, що творив на людській шкірі називали хоріші, і зазвичай в нього було декілька помічників-учнів [5, с. 35].

Довгий час татування було чимось звичним, його носили і вельможі, і ремісники, і злочинці, і навіть гейші, але часи змінювалися й, починаючи з періоду Кофун (300 – 600 рр. н. е.), татування почали набувати негативного відтінку. Замість того, щоб використовуватися для ритуальних чи статусних цілей, татування почали наносити на злочинців як покарання, або ж як клеймо. Практика таких клеймувань тривала аж до XVII століття [5, с. 150]. В тому ж столітті почали формуватися найвідоміші і у наш час носії іредзумі (на всю спину, яскраво, щоб всі знали хто перед ними) – японські кримінальні банди (якудза). Тату на їх тілі звичайно ж були символічними – сила, мужність, відстороненість від соціуму та його законів, як моральних так і правових.

Іредзумі цікаво ще тим, що у період Едо, навіть не зважаючи на вже сталу асоціацію «татування-злочинець», воно заново стало популярним через вихід китайського твору другої половини XVIII століття «Суйкоден».

Сам роман вийшов двома століттями раніше, але його японське видання відбулося саме у 1757 році. Роман був проілюстрований, і розповідав про відважних повстанців, тіла яких були прикрашені тату у вигляді драконів, тигрів і так далі. Твір мав такий шалений успіх, що попит на татування різко виріс, люди хотіли мати щось схоже з улюбленими героями (дуже схоже на сучасні причини нанесення тату на своє тіло) [6]. Так тату повернулося до культури більш ніж через 1000 років після того, як його витіснили через негативну асоціацію. Тут тату-майстрами вже стали художники ксилографії, адже поважна професія хоріші давно зникла, а використовувалися для нанесення тату ті ж самі інструменти, що і для нанесення гравюри на дерево, але чорнило використовувалося особливе – «Чорнило Нара»[5, с. 231]. XVIII століття можна назвати періодом розквіту татування, адже саме в цей час з'являється та поширюється типовий для нас вид японського тату. Татування починають носити самураї, це було важливою частиною їх культури, а також продовжують використовувати тату і відомі всім якудза. Часто за іредзумі правоохоронці і визначали з якого клану той чи інший злочинець. Тому посприяло, до речі, і розвиток друкарської справи, бо у книжках друкували персонажів із татуваннями і люди, читаючи захоплювалися героями та більше наносили татувань, надихнувшись героями книг, і так таких героїв ставало більше, от же і книг ставало більше.

Але і цього разу тату прожило не так довго. Вже у 1872 році, коли країна почала відкриватися західним гостям, уряд Мейдзі, щоб справити враження цивілізованої та висококультурної країни, повністю заборонив татування [5, с. 200]. Цей крок ще більше пов'язав іредзумі з кримінальним світом: спочатку це був засіб клеймування злочинця, а тепер і взагалі незаконною справою. Можна сказати, що з цього часу, якщо у людини було тату на тілі то вона вже злочинець, і неважливо коли це було зроблено. Такий погляд зберігається і до сьогодні, хоча вже, завдяки молоді та інтернету, ці консервативні погляди відходять.

Це табу тільки посилилося у післявоєнні роки, особливо у 1970 – 1980 роках, коли почали масово випускатися фільми про японських бандитів-якудза [2].

Як і у кожного образотворчого виду мистецтва у іредзумі кожен штрих має своє значення. Вже знаючи коротку історію іредзумі, хотілось би розібрати і його символізм: що ж так хотіли нанести на себе люди давні, та люди сучасні. Традиційні японські татуювання багаті символікою, часто з використанням зображень тварин і квітів. Це відображення важливості природи, реальної і міфічної, малюнки, портрети та сюжети, що є важливими в японській культурі [4].

Якщо зупинятися на кожному образі, то можна написати цілу магістерську роботу, тому зазначу тільки найпопулярніші для зображення образи [1, с. 51].

Міфічний дракон. Якщо у нашій культурі дракон це істота хитра, жорстока і та, яку треба знищити для захисту людства, то на сході навпаки, дракон є тим, хто захищає людство, наставляє його, бо є істотою мудрою та благородною.

Коропи кої. Ці рибки є штучно виведеними людьми, через їх красиву луску. Але лежали під голкою декілька болючих годин не задля краси цієї тварини, а задля символів, що воно за собою несе. Цей короп відрізняється своєю здатністю плити вгору проти течії, і за це він став символом хоробрості, рішучості та наполегливості.

Маски Оні. Досить неоднозначний символ, адже Оні це такі японські духи, або ж демони, що зазвичай уявляються як злі створіння. Але тут є і інша сторона. Наприклад, якщо людина, що після смерті стає Оні, та не намагається когось з живих з'їсти, а навпаки захищає, то це вже добрий Оні. Тобто сенс цього татуювання вже залежить від того, хто його на собі носить, чи буде він «злим» чи «добрим».

Квіти. Найбільш поширений квітковий елемент в японському мистецтві, в тому числі і в татуюваннях, це вишневий цвіт. Їх часто можна побачити як

маленькі, ніжні, рожеві квіти, які так часто з'являються в японському дизайні. Вони є ще однією важливою і унікальною частиною японської культури. Їх значення – це емпатія і чутливість. Вишневі квіти приголомшливо красиві, але не цвітуть довго і надзвичайно делікатні; це сприймається як метафора до життя і моралі.

Великий розмах символів дає ще більше підстав вважати, що японське традиційне татуювання все ж можна вважати окремим видом образотворчого мистецтва. Тату-майстрів можна порівняти із художниками, тільки другі творять свої шедеври на полотні та майстерно володіють пензлем та фарбою, а для перших полотном стає людське тіло, та наносять вони мистецтво голкою.

Сьогодні все ще у японському суспільстві є проблема засудження татуювання. Асоціація із кримінальним світом настільки стала, що й досі діють обмеження щодо людей з тату у суспільстві. По Японії, особливо у місцях, де люди оголюють тіла, наприклад, у лазнях чи басейнах, можна побачити попереджувальні знаки, на яких написано «Без татуювань»[4]. Проте зараз, у XXI столітті, до цього вже відносяться не так насторожено: після «відкриття» Японії, та у післявоєнні роки, коли країна стрімко почала розвиватися і стала привертати до себе увагу туристів своєю унікальною культурою, красою у географічному плані та ще ряду факторів. А з напливом туристів збільшився і вплив європейської культури на японців.

Спочатку послаблення щодо татуювань торкнулися саме туристів, але самі японці після років демонізації тату до цього ставилися не дуже. Але нічого не вічно, і вже через покоління ставлення до тату стає більш лояльним. Тату почала робити прогресивна молодь, але все ще мала прикривати їх у громадських місцях, щоб не отримати словесних стусанів від старшого покоління, а зараз взагалі навіть влада почала говорити про послаблення чи взагалі скасування цього двохсотрічного закону. Правда однією з причин вказується те, що японська армія зазнає недостачі кадрів, саме через те що, обличчя армії не має мати асоціацій з криміналом [2].

Офіційні лиця Японії визнають, що молодь вже давно не використовує тату задля того, щоб маркувати себе, молодь бачить в цьому красу, естетику та спосіб самовираження [2]. Ось така іронія, що раніше тату були заборонені через думку європейців, а тепер вплив тих самих європейців змінює думку на те, що тату це вже не «варварство», а лише один із видів творчості та демонстрації власного «я».

З офіційною частиною все зрозуміло, але що відбувається по факту? А по факту, татуювати себе японці ніколи не припиняли. Під час періоду Едо то були підпільні тату-салони, а у наш час в Японії є купа офіційно працюючих майстерень і багато відомих на весь світ тату-майстрів, які популяризують татуювання як щось естетичне. Про одного такого хотілось згадати, що дозволить зрозуміти який же стан японського мистецтва тату на сьогодні.

Шукаючи інформацію про сучасний стан традиційного японського тату, можна натикнутися на чудові малюнки, зроблені у стилі комічної чорнильної мініатюри за епохи Едо, на них зображені котики. Але котики не прості, у лапках одного котика тату-машинка, він набиває татуювання іншому котику. Спочатку дивуєшся, але трохи розібравшись, можна знайти автора цих геніальних малюнків у яких поєднані дві сучасні пристрасті – тату та котики – і це японський професійний майстер тату на ім'я Кадзуакі «Хорімото» Кітамура [3].

Його малюнки, чи правильніше сказати ескізи, не несуть собою лише розважальний характер, вони відображають собою дуже складну та багату культуру татуювань у Японії. Вони досить естетичні. Адже дивлячись на ескізи майстра, здається не можливим не отримати відчуття радості від такого малюнку та не задуматися про образи і символи на тілі, які вони несуть за собою.

Кадзуакі Кіт амура – це один з найвідоміших японських тату-майстрів, який народився в 1978 році в місті Осака. Вже у 1990-х роках став займатися татуюваннями. Почав він свій шлях з навчання у відомого майстра Хіросі Хари, який теж багато зробив для поширення татуювання у Японії. Кітамура

мав успіх у своїй справі і вже у 2002 році зміг відкрити свою власну студію у рідному місці. Своєю спеціалізацією як майстра він обрав саме традиційні японські татуювання, або ж іредзумі. Популярність свою він отримав певно через те, що під час робити приділяє дуже багато уваги деталям і на ескізах, і на фінальному результаті. Його роботам характерні естетика та майстерність. В них можна побачити різні мотиви, сюжети, складні композиції та яскраві, соковиті барви. Чим не сучасний художник? В «Instagram-акаунті @horitomo_stateofgrace» можна побачити приклади його робіт. Також у його публікаціях зустрічаються відео-пости, в яких Кадзуакі демонструє процес нанесення тату у традиційному стилі, не звичайною татумашинкою, а максимально наближеної до того, як тату наносили ще в період формування цього мистецтва [3].

Роботи «Хорімото» публікують у дослідницьких журналах, в нього беруть інтерв'ю, він публікує власні книжки. Наприклад, випустивши власний бренд саме з тими котиками в тату: «Horitomo's Monmon cats», він анонсував другу книгу «Horitomo's Monmon cats Vol II»[3]. Майстер своєю діяльністю зміг не лише привабити до себе нових клієнтів, а й продовжити традиції класичного японського мистецтва, і через це зміг популяризувати цей вид мистецтва серед широких мас.

Є ще дуже багато популяризаторів традиційного японського татуювання, які своєю діяльністю доказують, що це нормально, що це красиво, що це окремий вид мистецтва, і таким чином іредзумі починають своє нове, законне життя. Тим паче, що часто тих самих бандитів-якудзе почали зображати не лише як поганих людей, як це було у більшості фільмів, а й як звичайних людей зі своїм звичайним життям. Як приклад можна навести чудову комедійну мангу «Шлях домогосподаря» авторства Коусуке Уно, що розповідає про колишнього боса якудзе на ім'я Тацу, який втомився від такого життя та вирішив змінити вид своєї діяльності та стати відмінним домогосподарем. Манга розповідає про те, як герой стикається з непорозуміннями через свої татуювання, та те, як він їх долає. Також манга

отримала свою аніме-адаптацію студією J.C.Staff. Це свідчить про те, що люди готові бачити татуйованих героїв як позитивних, добрих та звичайних, та можливо хтось зможе знайти у персонажі Тацу себе.

-
1. Brian Ashcraft, Hori Benny. Japanese Tattoos: History. Culture. Design. Tokyo: TUTTLE. 2016. 106 P. // <http://surl.li/ngema>
 2. Guinto, J. Japan rethinks tattoo ban in defence forces to lift recruitment. *BBC News*. 2023. 7 June // <https://www.bbc.com/news/world-asia-65830197>
 3. Kazuaki «Horitomo» Kitamura. @horitomo_stateofgrace // https://www.instagram.com/horitomo_stateofgrace/
 4. Nootbaar, J. J. No tattoos in the bath: An exploration into the histories of tattooing and bathing in Japanese culture and why the two don't mix in contemporary Japan. *Bulletin of Oita prefectural College of Arts and Culture*. 2023. № 60 P. 47-56 // <https://geitan.repo.nii.ac.jp/records/1722>
 5. Van Gulik, W. R. Irezumi. Leiden: E. J. Brill. 1982. 302 P. // <http://surl.li/ngeiu>
 6. Wang, H. The 'bodyscape': Performing cultural encounters in costumes and tattoos in treaty port Japan. *Global Histories*. 2017. Vol. 3, No. 1. P. 85–107 // <https://globalhistories.com/index.php/GHSJ/article/view/109/57>

БІТЛОМАНІЯ ТА МУЗИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ: ВПЛИВ ГРУТУ «THE BEATLES» НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Діаз Г.

Музика «The Beatles», наповнена енергією та експериментом, стала каталізатором справжньої культурної революції. Імена чотирьох музикантів гурту «The Beatles» – Джон Леннон, Пол Маккартні, Джордж Гаррісон та Рінго Старр – стали синонімами нового етапу в розвитку музичного мистецтва. Саме 60-ті роки минулого століття відзначилися зростанням нестримного захоплення та масової популярності нових музикантів. Починаючи піснею «Love Me Do», що вона стала «стартовим вибухом», ініціюючи ланцюг подій, який переріс у величезну хвилю популярності, закінчуючи «Now and then» – останньою піснею гурту у повному складі, відновленою за допомогою штучного інтелекту.

Музика в шістдесятих роках минулого століття визначалася як ключовий елемент масової культури, але її роль в суспільстві виявилася надзвичайно різноманітною. Музика та мода стали засобами самовираження, ілюструючи певний рівень «бунту» серед молоді та породжуючи розвиток різноманітних субкультур. Для тих, хто не бажав самому ставати музикантом, музика слугувала не лише розвагою і заняттям у вільний час. Вона була способом спілкування шляхом концертів та фестивалів, або вираженням особистих поглядів через текст тої чи іншої композиції.

Відтак, пісні поступово стають важливим засобом вираження думок та поширення ідеологій. Безперечно, основна мета музики залишалася сталою, і були гурти, які віддавали перевагу чистій музичності, не звертаючи уваги на політичні та соціальні питання. З іншого боку, існували виконавці, які фокусувалися на «меседжі» тексту пісні. Змінюється й сприйняття образу успішного, цікавого аудиторії музиканта. Відтак, виконавцю тепер потрібно було виглядати так чи інакше цікаво. Важливим постає не лише зовнішній вигляд, але й те, як група чи виконавець представляли себе на сцені, і чи вдалося їм вразити слухачів своєю «виконавською майстерністю» (адже живий виступ, головним чином, вимагає акторської вправності), здатною залучити увагу.

Тогочасна молоді, вочевидь, потребували ковтка свіжого повітря. Відтак, культурний простір поступово адаптувався до інтересів молоді; на екранах телевізорів та хвилях радіо з'явилися передачі для молоді тощо. Саме в цей момент на сцену виходить гурт з чотирьох музикантів, які почали іменувати себе як «The Beatles». Приблизно в цей ж час активізується рух хіпі, який виступав проти війни у В'єтнамі,. Велика кількість юнаків відмовляється служити в армії та обирає зовсім інший шлях, кидаючи виклик тогочасному консервативному суспільству. Молоді люди, об'єднавшись в спільноти, часто кидали свої домівки, намагаючись збудувати своє життя на засадах миру, любові, взаєморозуміння. Хіпі в певному розумінні були нащадками «бітломанів» – прихильників легендарного гурту «The Beatles».

Гурт «The Beatles» не лише мав привабливий зовнішній вигляд, особливо по стандартах тогочасної молоді (що, безперечно, стало однією з ключових їхніх переваг і однією з причин, чому музиканти так швидко стали популярними). Їхня новаторська та смілива манера неодмінно привертала увагу британських підлітків на початку «шістдесятих». Фактично, «The Beatles» стали ідолами для молоді не лише через свою музику. Молоді музиканти не визнавали обмежень: вони були впевненими й жартівливими, та ніхто не міг змусити їх підкорятися стандартам чи вимогам [2, с. 86].

Їхній дебютний альбом під назвою «Please Please Me» підкорив хіт-паради різноманітних британських видань та отримав підтримку в радіошоу BBC Pick of the Pops [3, с. 51]. Після цього досягнення швидко наступив ще один успіх з третім синглом «From Me to You», що принесло «The Beatles» справжню популярність. Їхня музика віддзеркалювала смаки і погляди аудиторії, але в них було дійсно щось неповторне. Відтак, слухати їхню музику було найпростіше «модно». Мода в дійсності є важливим соціологічним та культурним фактором, який, зазвичай, важко пояснити, але на цей раз вона отримала конкретну назву – «Бітломанія».

Термін «Бітломанія» вперше з'явився в газеті Daily Mirror у 1963 році. Спочатку цей феномен, що визначав обожнювання «The Beatles» та всього, що пов'язане з цими музикантами, обмежувався переважно молоддю, але з часом він поширився на усі вікові групи. У своїй авторизованій біографії групи «The Beatles» дослідник Д. Гантер зазначає, що люди різних вікових груп піддавалися цьому впливу, однак, не завжди з такими істеричними проявами, як підлітки [1, с. 182]. Це те, що робить їх винятковими серед інших успішних гуртів. Загальний розголос та істерія, які оточували музикантів, безперечно вплинули на суспільство, культуру, музику. Для пересічних слухачів вони були кумирами, для музикантів – прикладом для наслідування, зразком успішного музичного гурту. Фотографії учасників гурту можна було побачити всюди, а платівки з їхньою музикою користувалися неабияким попитом.

Варто спробувати пояснити причини виникнення «Бітломанії». У цих рок-н-рольних піснях про кохання відзначалася дещо виняткове: текст пісень був напрочуд простим та водночас автентичним, що для тогочасної Великобританії було чимось абсолютно новим. Яскравим прикладом слугують рядки з пісні «I Saw Her Standing There» з дебютного альбому «Please Please Me»:

«Well, my heart went ‘‘Boom’’

When I crossed that room

And I held her hand in mine»

(Що ж, моє серце «затремтіло»

Коли я увійшов в цю кімнату

І тримав її руку в своїй) [5].

Особливо цікавим є концепція альбому «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band». Цей альбом був винятковим з кількох причин. По-перше, запис альбому тривав чотири місяці (на відміну від попередніх альбомів, де запис тривав протягом кількох годин або максимум днів). По-друге, між піснями немає пауз: «The Beatles» експериментували з різними інструментами та їхнім звучанням. Альбом досі є бестселером серед музичних альбомів у Великобританії. У червні 1968 року «The Beatles» виступили в шоу «Our World International», яке побачило 400 мільйонів глядачів у 24 країнах світу. Їхня пісня «All you need is love» стала надзвичайно популярною серед руху хіпі [3, с. 59].

Прикметно, що в ранніх творах «The Beatles» відсутня соціальна критика. Усі учасники гурту виросли в бідному, або, принаймні, незаможному середовищі, проте немає навіть згадки про соціальну нерівність чи насмішки над заможними. Вони не висловлюють неприязні по відношенню до політиків, незважаючи на свій імідж хлопців-бунтарів, який «The Beatles» утримували на початку своєї кар'єри. Водночас, музиканти відчайдушно висловлюють своє непогодження з усталеними стандартами у своїх текстах, які чітко демонструють, чого насправді бажає молодь.

Наприклад, пісня «Eleanor Rigby» з альбому «Revolver» 1966 року розповідає історію дівчини, яка регулярно відвідує церкву, але водночас відчувається дуже самотньою. П. Маккартні описує, що вона має «обличчя, яке тримає в банці біля дверей», і ставить питання: «для кого це?». З кожним кроком лірична героїня, здавалося б, стає все більше відчуженою. Зрештою, вона померла, та ніхто не прийшов на її похорон. Пісня стає виразним нападом на сувору моральність покоління батьків, дідусів і бабусь, яка, на думку молоді, видається нудною та марною.

Інша композиція, «The Fool On The Hill», з альбому «Magical Mystery Tour» 1967 року, виражає критику людської сліпоти та обмеженості, а також засуджує схильність «кидати косий погляд» на кожного, хто виділяється. У цій композиції «The Beatles» висміюють загальну тенденцію суспільства сприймати за дурня будь-кого, хто йде всупереч усталеним нормам та не наслідує стереотипів.

Дослідник Д. Гантер стверджує, що «Бітломанія» тривала три роки (вона почалася в жовтні 1963 року і припинилася в 1967 році [1, с. 182]). Однак із цим твердженням можна посперечатися, оскільки прояви «Бітломанії» частково помітні і в 2023 році. Це пов'язано насамперед із релізом гуртом нового синглу від 2 листопада 2023 року. Так чи інакше, сучасна музика повертається до хітів «The Beatles», зокрема в 2020-2021 рр. увага була прикута до «Eleanor Rigby», а в 2022-2023 рр. в соціальних мережах все частіше звучить «And I Love Her». Навіть після смерті двох учасників, офіційного розпуску гурту більше ніж 40 років тому, їхня музика лишається актуальною, а сучасні музиканти з різних країн світу шукають натхнення в їхній творчості.

Можливо, «The Beatles» не вирізнялися як справжні оратори, але, безумовно, були «проповідниками», що поширювали справжні думки молоді шляхом музичних композицій. Для багатьох людей вони стали втіленням нового покоління, частково завдяки розголосу, який вони отримали. Таким чином, сприйняття пісень «The Beatles» значною мірою залежить від

кожного: їхні пісні можуть розумітися та інтерпретуватися різними людьми по-різному. Цікавим є те, що деякі можуть виявити в текстах алюзії, про які музиканти, можливо, й не думали. Починаючи з 1963 року, музику «The Beatles» постійно аналізували та інтерпретували. Самі учасники гурту інколи користувалися тим, що суспільство намагалося знайти глибокий сенс в їхніх піснях. Наприклад, у пісні «I am The Walrus» Дж. Леннон спеціально залишив у тексті каламбури та нісенітницю, переконаний, що знайдуться ті, хто намагатиметься віднайти у них глибокий сенс.

В якості ілюстрації впливу «The Beatles» на інші гурти, наведу слова Б. Мея, гітариста «Queen», що є одним з найвизначніших та найуспішніших британських гуртів. У своїх згадках він описує, як «Queen» записували свій найбільший хіт – «Bohemian Rhapsody» (випущений у 1975 році та визнаний «Піснею тисячоліття» та піснею номер один за всі часи в Книзі рекордів Гіннеса). Б. Мей називає пісні «The Beatles» як своєрідну «Біблію» для гурту «Queen» [4].

В Великобританії поява гурту «The Beatles» сприймалася як народження нової, захопливої та непередбачуваної сили, як потік дивних звуків і голосів, що зберегли ліверпульський акцент робітничого класу. До приходу «The Beatles» поп-музика в Британії переважно була американською. Вплив «The Beatles» на США також був вражаючим, оскільки американські вчені детально аналізували кожен пісню та вислови гурту, особливо ті, що належали Дж. Леннону. Його заклики, зокрема: «Все, що тобі потрібно – це любов», та «Дайте миру шанс» – прості слова, прості думки, що стали гаслами покоління.

Надзвичайно великим є внесок «The Beatles» у глобалізацію музики. Під час Бітломанії, закріпився процес англіфікації музичного світу, який розпочався ще в рок-н-рольні «п'ятдесяті». Це явище змусило людей з неангломовних країн почати вивчати англійську мову. У ті часи для багатьох людей платівки стали основним джерелом автентичного англійського мовлення, і найчастіше вони слухали саме «The Beatles».

Багато гуртів почали використовувати англійську мову, оскільки її розглядали як щось особливе та «гарантію» якості. Як музика, так і слова відображають енергію та дух «шістдесятих» років. В текстах пісень «The Beatles», а також у їхніх життєвих історіях, відчуються нові ідеї, інноваційний підхід, розрив між поколіннями. Історія розвитку гурту, від бурхливих і сміливих хлопців, які вигукували «She loves you», до хіпі, що шукають сенс життя та виконують «Strawberry Fields Forever», віддзеркалює зростаючий вплив хіпі та східних культур, а також загальні зміни у смаках та інтересах людей.

Багато артистів і сьогодні знаходять натхнення у творчості «The Beatles». Наразі ці музиканти, можливо, вже не є кумирами молоді, але їхнє ім'я залишається відомим на весь світ, а їхній вплив можна помітити майже в будь-якому музичному та культурному контексті, навіть в сучасному світі. Зокрема, наприклад, сучасна популярна співачка Lana del Rey у своїй композиції «West Coast» використала семпл з пісні «And I love her», яка була написана П. Маккартні за участі Дж. Леннона. Прикметно, що співачка також має спільну композицію із сином Дж. Леннона – Шоном Оно Ленноном. В Україні офіційно найбільшим концертом за всю історію незалежності визнаний виступ П. Маккартні у 2008 році. Тільки у Києві концерт побачило близько 350 000 шанувальників «The Beatles», тоді як ще у 7 містах України концерт можна було побачити на великому екрані чи на телетрансляції [6]. Отже, четверо артистів з музичного колективу «The Beatles» успішно реалізували не лише концепцію справжньої музичної революції в період своєї великої популярності, але також внесли вагомий внесок у трансформацію сучасної музики.

-
1. Hunter, Davies. The Beatles: The Authorized Biography. New York: McGraw-Hill Book Company, 1968. 357 p.
 2. Kureishi, Hanif. "Eight Arms to Hold You." London Kills Me. London: Faber & Faber, 1991. P. 81 - 94.
 3. MacDonald, Ian. Revolution in the Head: The Beatles Records and the Sixties (Second revised ed.). Pimlico / Random House, 2005. 544 p.

4. Queen: Greatest Video Hits 1. DVD. Queen Productions Ltd., 2002. 133 min.
5. The complete Beatles lyrics. / ed. by Beatles. Milwaukee, WI : Hal Leonard, 1982. 224 p.
6. Маккартні залишився задоволений грозою...*News. ua. Культура.* 2008. 16 червня.// <https://web.archive.org/web/20160304211005/http://www.newsr.u.ua/arch/rest/16jun2008/makkartni.html>

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЄС

Гуцол О., Кривдіна І. Б.

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну Радою Європейського Союзу в березні 2022 року було встановлено режим тимчасового захисту для українців, що шукають порятунку від війни. Зазначений режим передбачає дозвіл на проживання, отримання житла, медичну допомогу, доступ до ринку праці та освіти для дітей у країнах-членах.

Наукова розвідка присвячена загальним засадам працевлаштування українських біженців в Європейському Союзі. Зокрема, вважається за необхідне визначити правову базу питання й назвати спеціалізовані загальноєвропейські та національні установи, які допомагають у процесі пошуку роботи для українців, а також розглянути певні особливості механізму працевлаштування в окремих країнах ЄС.

Правовим підґрунтям для доступу на ринок праці тимчасово захищеним особам є:

1. Загальноєвропейські нормативні документи Ради ЄС:

а) Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому;

б) імплементаційне рішення Ради 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист.

2. Національне законодавство країн ЄС:

а) Закон про притулок 2005 року та Постанова Федерального уряду Австрії «Про тимчасове право на проживання переселенців з України» від 11.03.2022 р.;

б) Рішення Ради Міністрів Республіки Болгарія № 144 від 10 березня 2022 р. «Про надання тимчасового захисту переміщеним особам з України та внесення змін до Національного плану дій щодо тимчасового захисту в Республіці Болгарія»;

в) Закон про імміграцію та притулок від 1999 р. та Закон про імміграцію, притулок та громадянство від 2006 р. (Велика Британія);

г) Закон Ірландії про міжнародний захист 2015 року;

д) Закон про підтримку цивільного населення України, прийнятий Сеймом Латвії 03 березня 2022 року, вступив в дію 05 березня 2022 року та Закон про притулок, прийнятий Сеймом Латвії 17.12.2015, набув чинності 19 січня 2016 року;

е) Постанова Уряду Литовської Республіки № 224 від 16 березня 2022 року «Про надання тимчасового захисту іноземцям у Республіці Литва»;

є) Закон про правовий статус іноземних громадян (Aufenthaltsgesetz) § 24 та Кодекс соціального забезпечення Німеччини (Sozialgesetzbuch);

ж) Постанова Ради Міністрів Португалії від 02.03.2022 № 29-A/2022 про процедуру отримання тимчасового охоронного титулу;

и) Закон № 253/1998 зб. про звітність про проживання громадян Словацької Республіки та реєстр жителів Словацької Республіки від 1 липня 1998 року; Закон № 404/2011 зб. з. «Про перебування іноземних громадян та про внесення змін і доповнень до деяких законів у наступних редакціях»; Постанова Уряду Словацької Республіки № 93/2022 зб. «Про певні заходи у

сфері соціальних справ, сім'ї та служби зайнятості під час надзвичайної ситуації, надзвичайного чи надзвичайного стану, оголошеного у зв'язку з масовим припливом іноземців на територію Словацької Республіки, спричиненим збройним конфліктом на території України» від 23 березня 2022 року;

і) Закон № 2003-1119 від 26 листопада 2003 року про контроль імміграції, перебування іноземців у Франції та громадянства;

к) Закон № 326/1999 Зб. «Про перебування іноземців на території Чеської Республіки»;

л) Закон про надання притулку від 26.06.1998 (стан на 01.06.2022);
Постанова про надання притулку 1 від 11.08.1999 (стан на 01.01.2022);
Постанова про притулок 2, що стосуються фінансування від 11.08.1999 (стан на 01.06.2022) (Швейцарія) [3, 2-399].

Так, у відповідності до вищезазначених документів українські громадяни, що отримали тимчасовий статус, мають право влаштування на роботу будь-куди, без обмеження конкретним роботодавцем, та не повинні оформлювати окремо спеціальні дозволи.

Серед установ, які допомагають українцям працевлаштуватися слід назвати Європейську комісію, яка спільно з Європейською установою з питань праці створила Фонд талантів ЄС, що працює через портал EURES, який об'єднує державні служби зайнятості, приватні агентства працевлаштування і роботодавців з усього ЄС. EURES містить понад 3 мільйони вакансій і 4000 роботодавців. Комісія також створила ресурсний центр, щоб допомогти в тому числі українцям, котрі звертаються за сприянням у визнанні їхніх кваліфікацій. Разом з Європейською навчальною фундацією і державами-членами ЄС вона зробила порівняння українських і європейських кваліфікаційних рамок [2].

Комісія продовжує підтримку державних служб зайнятості (зокрема, Державної служби зайнятості Австрії, Actiris – брюсельського регіонального бюро з працевлаштування, Фламандської служби зайнятості та професійної

підготовки, Служби зайнятості та навчання німецькомовної спільноти в Бельгії, Державної служби зайнятості та професійної підготовки у Валлонії, Агентства з працевлаштування Болгарії, Служби зайнятості Хорватії, Служби зайнятості Чеської Республіки, Датського агентства з ринку праці та найму працівників, Естонського фонду безробіття та страхування, Ринку праці Фінляндії, Центру працевлаштування Франції, Національної служби зайнятості Угорщини, Державної служби зайнятості Департаменту соціального захисту Ірландії, Міністерства праці та соціальних питань Греції, Міністерства праці та соціальної політики Італії, Державного агентства з питань зайнятості Латвії, Служби зайнятості Литви, Міністерства сім'ї та соціальної політики Польщі, Інституту зайнятості та працевлаштування Португалії, Агентства з працевлаштування Румунії, Центрального офісу з питань праці, соціальних питань та сім'ї, Служби зайнятості Словенії, Міністерства інклюзивності, соціального забезпечення та міграції Іспанії, Державної служби зайнятості Швеції) в державах-членах, які відіграють ключову роль у розробці активної політики ринку праці, щоб оптимально використовувати навички новоприбулих.

Вона також забезпечує через різні фонди ЄС підтримку таких заходів, як працевлаштування, мовні курси, консультування, професійна освіта і навчання [1].

Щодо особливостей механізму працевлаштування в окремих країнах ЄС, то у всіх країнах державні служби зайнятості надають консультаційні та інформаційні послуги щодо вакантних робочих місць, збирають інформацію про наявні навички та кваліфікації пошукача роботи, а в Австрії, Німеччині допомагають з курсами вивчення німецької мови та іншими необхідними курсами з навчання та підвищення кваліфікації. Визнання шкільних атестатів, університетських дипломів та ступенів в Австрії відбувається через відповідний вищий навчальний заклад, в Швеції – через Раду вищих навчальних закладів. Щодо низки регламентованих професій (вчитель, медичний працівник, юрист, архітектор, інженер-будівельник) в більшості

країн необхідно надати відповідне підтвердження дипломів (нострифікація) та скласти іспити.

В Іспанії в бюро зайнятості громадяни України можуть отримати допомогу через наставника/консультанта, який супроводжуватиме їх протягом усього процесу, поки вони не знайдуть роботу.

В Румунії якщо відсутні необхідні документи (дипломи, сертифікати, атестати), то особа надає заяву під власну відповідальність, про проходження навчання або досвід роботи в цій галузі та що у неї немає судимостей, несумісних з діяльністю, яку вона збирається виконувати. Разом з тим, якщо особа вивчала медицину, стоматологію, ветеринарію, фармацевтику, архітектуру або будь-яку регульовану професію і хоче працювати в Румунії, необхідно такі документи мати.

В Швеції необхідно підтвердження компетентності пошукача роботи. Якщо в особи є освіта або досвід роботи, але немає документів і сертифікатів на підтвердження цього, особа може пройти процедуру валідації компетентності. Служба зайнятості може допомогти особі з валідацією та допоможе оцінити рівень компетентності і визначити, чи потрібно додаткове навчання, щоб мати можливість працювати за певною професією. Служба зайнятості надає довідку про результати валідації (kompetensintyg або kompetensbetyg).

В країнах Балтії є свої особливості працевлаштування українських біженців. Так, в Естонії для пошуку роботи потрібно зареєструватися як безробітний у найближчому відділенні Каси з безробіття, а для роботи у галузі охорони здоров'я за професією особа повинна бути зареєстрована, а щоб потрапити до реєстру, особа з іноземною освітою має пройти іспит на профпридатність. У Латвії роботодавець має право прийняти на роботу переміщену з України особу навіть без знання державної мови, якщо це не перешкоджає виконанню трудових обов'язків. Компетентна установа, розглядаючи заяву переміщеної з України особи, про визнання професійної кваліфікації в Латвійській Республіці, має право не вимагати від заявника всі

документи, необхідні для визнання кваліфікації, включаючи завірнені копії документів та їх переклад латиською мовою, якщо є можливість перевірити документи про освіту та професійну діяльність заявника в Україні. Якщо професійна кваліфікація заявника істотно відрізняється від вимог, встановлених для відповідної професії, регульованої в Латвійській Республіці, установи, які видають сертифікати про визнання кваліфікації в регульованих професіях, мають право пред'явити заявнику вимогу щодо періоду адаптації або проходження кваліфікаційного іспиту без надання претенденту права вибору додаткової вимоги. У медичному закладі та аптеці може працювати медичний працівник або провізор, який є громадянином України, якщо він може забезпечити необхідний зв'язок для професійної діяльності лікаря (наприклад, за допомогою перекладача), у тому числі надавати пацієнтам інформацію в у зрозумілій формі, а також спілкування з медичними працівниками, медичним персоналом та персоналом медичного закладу або аптеки. У Литві порядок підтвердження професійної кваліфікації наступний: для нерегульованих професій - роботодавець самостійно приймає рішення про придатність до роботи особи та її кваліфікації (наприклад, відбіркова співбесіда, тестування тощо). Якщо роботодавцю потрібна інформація про академічну цінність кваліфікації, отриманої за кордоном, та її відповідність кваліфікаціям, що надаються у Литві, роботодавець звернеться до Центру оцінки якості навчання (SKVC). Для регульованих професій – необхідно отримати визнання професійної кваліфікації.

В Ірландії шукач захисту повинен отримати номер PPS, щоб влаштуватися на роботу

В Італії приступити до роботи можна відразу після подання заяви про надання тимчасового притулку, лише за квитанцією на отримання Особа має право працювати впродовж всього терміну процедури надання притулку.

У Португалії для українців спрощено визнання професійних кваліфікацій. Щоб працювати за фахом, необхідно звернутися до компетентного органу для уточнення умов. Кожен біженець отримає доступ

до центру зайнятості (Agência de Emprego). Заяви про визнання професійної кваліфікації, подані особами, як і мають тимчасовий захист, є пріоритетними і звільняються від вимог щодо: формальності легалізації документів, виданих іноземними суб'єктами; засвідчення або засвідчення автентичності перекладів на португальську мову документів, написаних іноземною мовою; засвідчення або засвідчення автентичності фотокопій оригіналів документів; реєстраційні або інші збори. Щоразу, коли йдеться про доступ до регульованих професій, зацікавлені сторони повинні уточнювати у компетентних органах (Професійні накази чи асоціації сектору) необхідні умови для професійної діяльності. Для українців, які шукають роботу, Інститут зайнятості та професійного навчання (IEFP) створив платформу "Португалія для України", де завантажено понад 2 тисячі вакансій.

В Словаччині працевлаштування може бути формою трудових відносин (тобто за трудовим договором) або у формі угод про роботу, що виконується поза трудовими відносинами. Відповідно до закону «Про послуги працевлаштування» працевлаштована особа також може бути тимчасово призначена для виконання роботи роботодавцю-користувачеві. Як висококваліфікований працівник або в рамках регульованих професій, роботодавцю надається нострифікований документ про освіту (нострифікація здійснюється Міністерством освіти Словацької Республіки).

В Чехії про прийняття на роботу особу з тимчасовим захистом, роботодавцю необхідно письмово, у відповідній формі, поінформувати відповідне регіональне відділення служби зайнятості не пізніше дня прийому на роботу такої особи. Для того щоб, влаштуватися на роботу лікарем, стоматологом, фармацевтом в Чеській Республіці необхідно подати на схвалення Заяви про дозвіл на виконання спеціальної практики на території цієї країни без визнання кваліфікації з наміром набуття спеціального або практичного досвіду — довготривале стажування (максимально на 1 рік). Для цього потрібна нострифікація диплома (формальна, без іспитів, процедура на будьякому медичному або фармацевтичному факультеті) та

сплата збору у 500 крон (654 грн). Для остаточного визнання права на практику лікар, стоматолог, фармацевт мають скласти чеською мовою так звані апробаційні іспити (*aproba ční zkoušky*), що складаються з трьох частин: письмові тести; практична діяльність за відповідною професією під спеціальним наглядом в акредитованому закладі охорони здоров'я протягом 6 міс.; усний іспит — перевірка спеціальних знань. До моменту схвалення заяви про дозвіл на виконання спеціальної практики, особа може влаштуватися до закладу охорони здоров'я на посаду техніко-економічного працівника (але це не медична професія).

Щодо визнання дипломів у Швейцарії, то зазначається, що потрібно тільки для професій, визначених цією країною. Окремі професії вимагають лінгвістичних знань німецькою, французькою або італійською мовами, наприклад, професії в сфері навчання (рівень C2), догляду або професії, пов'язані з соціальною роботою, зокрема соціо-навчальна допомога та дитяча освіта (рівень B2) Швейцарські університети (*swissuniversities* або *Swiss ENIC*) можуть здійснити атестацію рівня або оцінювання для осіб в пошуку роботи, які мають диплом вищої школи, що дає доступ до нерегламентованої професії [3; 16, 85, 98, 114, 134, 152, 174-175, 255, 280, 308, 355, 374, 390].

Таким чином, правова база щодо питань працевлаштування українських біженців в ЄС складається як із загальноєвропейських нормативних документів Ради ЄС, так і численних національних правових актів. Спеціалізовані установи окремих країн та Європейського Союзу в цілому активно допомагають українцям в пошуках роботи. Механізм працевлаштування українських громадян в кожній європейській країні має свої особливості, але він відповідає загальним вимогам надання доступу до ринку праці для осіб, що отримали тимчасовий захист.

-
1. Виїзд з України: доступ до робочих місць. *Європейська комісія*.// https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-access-jobs_uk#ref-фонд-талантів-єс
 2. Робота за кордоном: Особливості працевлаштування українців з тимчасовим захистом. *Visit Ukraine*. //

<https://visitukraine.today/uk/blog/1033/osoblivosti-pracevlastuvannya-ukrainciv-z-timcasovim-zaxistom-za-kordonom>

3. Check-list мінімальних стандартів соціального захисту переміщених осіб із третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, що гарантуються країнами-членами Європейського Союзу та Ради Європи у межах їхніх євроінтеграційних зобов'язань. // <https://rm.coe.int/check-list-1-social-rights-ua/1680a837b0>

КУЛЬТ ЗВИНУВАЧЕННЯ ЖЕРТВИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Красильникова А.

За рівнем безпеки жінок у суспільстві Україна перебуває на 102-ій сходинці [3], і хоча, в першу чергу, це пов'язано з військовими діями, в середині нашої держави продовжує розвиватися і набирати все більших обертів культ звинувачення жертви, в той час як насильники залишаються без покарання.

Такі історії трапляються кожен день, але не всі набувають широкого розголосу і більш того, не про кожен випадок заявлено в поліцію, через страх осуду і звинувачення у свій бік, який зрощують із самого дитинства, закріплюючи інформацію підручниками в школі, та законами, які не виконують свою функцію.

У цьому дослідженні буде йти мова саме про сексуальне насильство та зґвалтування, але варто розуміти, що «victim blaming» стосується усіх проявів насилля.

Зґвалтування – це вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи [5].

Сексуальне насильство – це вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи [5].

Victim blaming – це будь-яка реакція, в якій прямо зазначається або мається на увазі, що жертва винна в насильстві, яке вона зазнала [6].

Спершу проаналізуємо підручники «Основи здоров'я». Школа – це важливий етап в житті кожної людини, яка не лише надає певні знання, а ще і формує як особистість. Саме через це інформація, яка просувається в думки майбутнього покоління вкрай важлива на формування норм і цінностей загалом. Тому пропонуємо розглянути, які саме цінності та норми поведінки прививає освітній процес в загальноосвітніх навчальних закладах.

У підручнику «Основи здоров'я» (автори І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко), який був перевиданий у 2021 році можна зустріти:

1. Маніпуляції, використовуючи думки професіоналів, без джерел посилення. «Психологи і криміналісти вважають, що деякі злочини певною мірою спровоковані самими жертвами» [1, с. 104]. Ми так ніколи і не дізнаємося, що це за психологи і криміналісти, але при цьому вказування на професійність даного виразу зменшить кут критичного мислення.
2. Розповсюдження інформації про віктимну поведінку, яка наче «збільшує ризики стати жертвою сексуальних злочинів» [1, с. 104], серед якої: відкрите декольте, яскравий макіяж, флірт, дотики і погляди. До того ж, в підручнику з Основ здоров'я піклуються лише про «безпеку» дівчат, і не вказані речі і жести, яких варто уникати чоловікам. Доволі вибіркова виходить у підручнику «необережна поведінка».
3. А також демонструє ситуації, в яких дівчата (знову немає хлопців) можуть зазнати сексуального насилля. «Людмила пізно поверталася додому. Ще у вагоні метро вона помітила чоловіка, який не зводив з неї погляду. Коли дівчина вийшла, то побачила, що він невідступно йде за нею» і пропонують учням самостійно придумати ситуації, коли і як жертва може змусити насильники її зґвалтувати: «Наведіть

приклади інших провокаційних чи сприятливих для гвалтівників обставин» [4, с. 102].

Але не існує сприятливих обставин для насилля, якими можна було б виправдати дії насильника. Це все формує думку «ти сама винна, що... так одяглась, так нафарбувалась, пішла таким маршрутом». А також варто зауважити, що всі перелічені обставини для зґвалтування максимально сексуалізуються (флірт, глибоке декольте, червона помада), але зґвалтування – це не про секс, це про насилля, а цієї інформації, на жаль, в підручнику немає.

Наступний підручник, який також перероблений і перевиданий в 2021 році – це «Основи здоров'я» автори Т. Є. Бойченко, І. П. Василяшко, О. К. Гурська, Н. С. Коваль.

У цьому підручнику автори максимально табували секс як процес, жахаючи підлітків ВІЛ та вагітністю, без пояснень, що займатися сексом можна за трьох обставин:

1. Ти психологічно і фізично готовий.
2. Ти надав активну згоду на секс і отримуєш від процесу задоволення.
3. Ти знаєш про наслідки і використовуєш контрацепцію.

Окрім цього, можна зустріти неправдиву інформацію щодо жіночого репродуктивного здоров'я після абортів.

А для віктимної поведінки автор приділив цілий параграф, коли в минулому підручнику було написано лише декілька абзаців.

У даному підручнику так само можна зустріти маніпуляції статистикою, без джерел інформації. «Відомо, що понад 60% потерпілих легковажною поведінкою самі спровокували злочин» [2, с. 93].

Звідки ці дані, хто і яким взагалі чином підрахував, нам не повідомлять, проте одразу ж перейдуть до звинувачення дівчат в їхній поведінці. «Трапляється, що дівчата поведуться легковажно, фліртують з випадковими знайомим. Така поведінка може спровокувати чи не найтяжчий злочин – сексуальне насилля» [2, с. 93-94].

І, звичайно, автор нам дає цінну пораду «слід ... навчитися передбачати небезпечні ситуації і уникати їх» [2, с. 94].

А варто було вчити хлопців відповідальності за свої насильницькі дії.

Незважаючи на усі негативні аспекти підручників, в них також прописані дії, що робити, якщо є пряма погроза сексуального насильства. Ці поради доречні і якісні, але не можна в одному реченні говорити про те, що робити, якщо тебе гвалтують, а в іншому, що ти сама спричинила цей злочин.

Підбиваючи підсумки, можна з впевненістю заявити, підручники не вчать дітей активній згоді на секс, не вчать поважати свої і чужі кордони, натомість вчать, що ти і є причина насилля, а твого насильника можна виправдати «червоною помадою».

Розглядаючи підручники, затверджені Міністерством освіти і науки України, варто також зосередити увагу на тому, як працює судова система і які закони на це впливають. Вважаємо за потрібне звернутися до нормативно-правової бази України.

У Кримінальному Кодексі України є Розділ IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Складається цей розділ з 152 по 156 статей, в яких розписані види правопорушень проти статевої свободи та покарання за них, в середньому до 6 років позбавлення волі. Таким чином, маємо детально описані п'ять статей щодо усіх видів сексуального насилля, в яких провина повністю лягає на насильника.

У 2019 році набула чинності нова редакція ст. 153 ККУ, а саме визначення «сексуальне насилля», яке було зазначено на початку. І воно, так само як і зґвалтування «карається позбавленням волі на строк до п'яти років» [4].

З 2019 по 2023 за цією статтею було винесено близько 50 вироків, які розглядалися в закритому режимі. З них лише дві треті понесли реальне

покарання у вигляді 6-7 років позбавлення волі, коли інші насильники отримали умовний термін покарання, тобто було звільнені від ув'язнення [5].

Чому це важливо? Бо з 2019 року, осіб, які могли йти за статтею 152 «Зґвалтування», без доказів будь-яких видів проникнення почали судили за нею, а як вже було зазначено раніше, третина вже отримала умовний термін покарання. Чому? Тому що нова стаття хоч і має жорстке покарання на рівні із статтею 152, але Кримінальний кодекс дає можливість зменшити строк або взагалі дати умовний термін [5].

Таким чином, закон розширює поняття «зґвалтування» і дає більше можливостей насильникам скоювати злочини і не отримувати реальні строки покарання.

Досить відомими є випадки сексуального насилля над жінками, за яке чоловіки не понесли відповідальність:

1. Історія сексуального насильства над неповнолітньою дівчиною на Закарпатті. Трьох підлітків, які скоїли цей злочин, суд визнав винуватими, але призначив умовний термін.
2. У квітні 2020 року ужгородський суд дав 5 років умовно кінологу-військовослужбовцю стрілецького батальйону, який в стані алкогольного і наркотичного сп'яніння утримував знайому неповнолітню дівчину у себе в квартирі і вчинив щодо неї «сексуальне насильство» без проникнення.
3. У Полтаві суд звільнив від ув'язнення студента місцевого ПТУ, який систематично вчиняв розпусні дії щодо 6-річного і 9-річного хлопчиків. У покинутій будівлі він роздягав їх та імітував анальний секс. За це отримав вирок суду 5 років умовно.
4. Киянин, який неодноразово сексуально домагався до дівчат (мацав груди, сідниці, статеві органи) в суді заявив, що такими діями «мав намір привернути увагу» дівчат і «познайомитись» з ними. Суд визнав його винним, але звільнив від ув'язнення через «визнання провини» і «молодий вік» [5].

І тим часом, ми маємо реакцію професора Миколи Хавронюка, який очолював розробку нового Кримінального Кодексу, на перший випадок сексуального насилля:

«Одна справа, коли є проникнення в тіло, інша, коли немає. Навіть коли є проникнення, присутні багато аспектів: інтенсивність, груповий спосіб дій чи одна особа, навіть має враховуватися певна провокативна поведінка потерпілої, яка спочатку каже, що ніби хоче, а потім передумала».

«Всяке ж в житті буває. Тому мають бути широкі межі для вибору покарання, щоб суддя міг ними користуватися» [3].

Таким чином, розробник ККУ зазначає, що зґвалтування $\neq$ сексуальне насильство, опускаючи факт того, що насилля і нанесення фізичних і психологічних травм в обох випадках однаково, натомість виправдовує дії насильників поведінкою дівчинки.

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що освітня програми України популяризує victim blaming у підручниках, закріплює таке ставлення закон, який хоч і має чіткі поняття «зґвалтування» і «сексуальне насильство» частіше за все, як ми побачили з прикладів, залишається на стороні насильника.

Але варто пам'ятати, що в зґвалтуванні та будь-якому виді сексуального насильства винен лише насильник. Люди не мають інстинктів, щоб бути спровокованими, тому будь-яка поведінка насильника – це завжди його обдумане рішення.

-
1. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В. Основи здоров'я: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге видання, перероб. Київ: Алатон, 2021. 163 с.
 2. Бойченко Т. Є., Василяшко І. П., Гурська О. К., Коваль Н. С. Основи здоров'я: підручник для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2016. 144 с.
 3. Буняк В. Україна посіла останнє місце серед країн Європи за рівнем добробуту жінок. *ДМ MEDIA SAPIENS*. 2023. 28 жовтня// <https://ms.detector.media/trendi/post/33333/2023-10-28-ukraine-posila-ostannie-mistse-sered-krajin-ievropy-za-rivnem-dobrobutu-zhinok/>

4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 46. Ст. 380. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Черниш О. Чому в Україні винні у сексуальному насильстві не сидять за ґратами. *BBC Україна*. 2023. 2 квітня // https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c16zzg9ye09o?fbclid=PAAbOPVeKvQj6A8VhA4uVzBMQ4kb-STYtnqIJSL7mM_KKIu6xkomjyOVz1qs
6. What is victim blaming? Twitter // <https://welshwomensaid.org.uk/news/understanding-victim-blaming-and-why-its-harmful-to-survivors/>

НАШІ АВТОРИ

1. **Букач В. М.** – приват-професор кафедри історії України ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
2. **Гавриленко Н.** – студ. 2 курсу Національного університету «Одеська політехніка».
3. **Гуцул О.** – студ. 2 курсу Національного університету «Одеська політехніка».
4. **Діаз Г.** – студ. 4 курсу історико-філологічного факультету ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
5. **Ілясов О. О.** – викладач кафедри слов'янського мовознавства ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
6. **Кравець О.** – студ. 1 курсу факультету педагогіки та психології дошкільної освіти ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
7. **Красильникова А.** – студ. 2 курсу Національного університету «Одеська політехніка».
8. **Кривдіна І. Б.** – доцент кафедри міжнародних відносин та права Національного університету «Одеська політехніка».
9. **Недялкова В.** – студ. 3 курсу факультету початкової освіти ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
10. **Окул І. І.** – магістратант 2 курсу університету Північної Арізони, США.
11. **Рабаджи К. С.** – в. о. заступника директора з навчально-виховної роботи КЗ «Одеський НРЦ «Чути серцем».
12. **Синельник О.** – студ. 3 курсу Одеського державного аграрного університету.
13. **Федорова І. В.** – аспірантка кафедри суспільно-гуманітарних наук Одеського державного аграрного університету.
14. **Шевчук А.** – студ. 4 курсу історико-філологічного факультету ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
15. **Шеремета В.** – студ. 1 курсу факультету педагогіки та психології дошкільної освіти ПНПУ імені К. Д. Ушинського.

З М І С Т

1. Кравець О., Букач В. М. Володимир Великий у вітчизняній історіографії.....	3
2. Шеремета В., Букач В. М. Постать Б. Хмельницького в українській історіографії.....	9
3. Окул І. І. Арман дю Плессі де Рішельє: дипломат, політик, організатор.....	15
4. Гавриленко Н. Зовнішня політика Великої Британії в період «холодної війни».....	24
5. Недялкова В., Лясков О. О. До проблеми розвитку культури мовлення учнів початкових класів.....	30
6. Рабаджи К. С. Реалізація диференційованого підходу у гуртковій роботі: основні поняття та методи.....	39
7. Федорова І. В. Інноваційні підходи щодо розвитку творчості особистості у процесі фахової підготовки здобувачів освіти.....	50
8. Синельник О. Феномен політичної філософії Аристотеля.....	56
9. Шевчук А. Японське татуювання як вид мистецтва.....	62
10. Діаз Г. Бітломанія та музична революція: вплив гурту «The Beatles» на формування сучасної музичної парадигми.....	70
11. Гуцул О., Кривдіна І. Б. Загальні засади працевлаштування українських біженців у країнах ЄС.....	77
12. Красильникова А. Культ звинувачення жертви в освітньому середовищі України.....	85
13. Наші автори.....	91

Примітка:

1. Статті Діаз Г., Шевчук А. підготовлені під науковим керівництвом приват-професора Букача В. М.
2. Стаття Гавриленко Г. підготовлена під науковим керівництвом доцента Мойсєвої Т. М.
3. Стаття Красильникової А. підготовлена під науковим керівництвом доцента Чістякової І. М.
4. Стаття Синельник О. підготовлена під науковим керівництвом доцента Самуйліка М. М.

Історичний досвід і сучасність: Матеріали XXX наукової конференції здобувачів вищої освіти. Статті / Відп. ред. В. М. Букач.
Вип. 47. Одеса: ПНПУ, 2024. 92 с.

Підписано до друку	30. 06. 2024
Умовн.- друк. арк.	4,3
Тираж	100 прим.